

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Çağlayancerit Ağzı: Ünlüler (Kahramanmaraş Ağızları-III) Caglayancerit Dialect: Vowels (Kahramanmaraş Dialects-III)

Esra KIRIK

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, esrakirik@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-3964-065X

Öz: Ağız derlemeleri, Türk dili için dilin kayıt altına alınarak işlevsel hâle getirilmesi; fonetik, morfolojik, semantik ve sentaktik bakımdan orijinal sonuçlar barındırması bakımından önemlidir. Daha önce Mehmet Dursun Erdem ile ilçeler bazında başlanan *Türkoğlu Ağzı (Kahramanmaraş Ağızları I)* (2009) ve *Elbistan Ağzı (Kahramanmaraş Ağızları II)* (2012) çalışmalarının devamı olarak Çağlayancerit ağzı da incelemeye alınmıştır. Çağlayancerit hakkında özel olarak yapılmış ağız çalışmasının bulunmaması bu çalışmayı zorunlu kılmıştır. Çalışmada Çağlayancerit'in Boylu, Düzbağ (Helete), Kaleköy, Küçükcerit ve Orucupınar mahallerinden soruşturma tekniği ve ses kayıt cihazıyla alınan derleme kayıtları değerlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak elli yaş üstü, bulunduğu bölgeden hiç ayrılmamış, okuma yazma bilmeyen, konuşma bozukluğu olmayan kadınlardan alınan bu kayıtlar 'Sony IC Recorder' adlı ses kayıt ve transkripsiyon programı desteğiyle, transliterasyon yapılarak yazıya geçirilmiştir. Metinler "ünlüler" bakımından incelenmiş; bölgenin ünlü seslere dayalı fonetik özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak Çağlayancerit ağzının Türkiye Türkçesi ağızları içindeki yeri belirlenmiş; bölge ağzını diğer bölgelerden ayıran belli başlı sonuçlara yer verilmiştir. Elde edilen verilere göre Çağlayancerit ağzı Batı Grubu Ağızları içinde 7. Alt Grup'ta yer almaktadır. Bu sonuçlar bölgeye dair çizilecek ağız haritalarına kaynaklık edecek; etnik yapının aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Diyalektoloji, Türkiye Türkçesi ağızları, Çağlayancerit, fonetik, ünlüler.

Abstract: Dialect compilation is important in terms of functionalization of the language for linguistics by fettering the language for Turkish language; shattering original consequences in terms of phonetic, morphologic, semantic and syntactic. As a continuation of Turkoglu Dialect's (Kahramanmaraş Dialects I) (2009) and Elbistan Dialect's (Kahramanmaraş Dialects II) (2012) studies, which were previously started on the basis of districts with Mehmet Dursun Erdem, Caglayancerit dialect was also examined. It made the study necessary that there wasn't any dialect study made especially for Caglayancerit. In the study, compilation records taken from Caglayancerit's Boylu, Duzbag (Helete), Kalekoy, Kucukcerit and Orucupinar neighborhood with the technique of inquiry and digital voice recorder, are evaluated. These records taken from predominantly above fifty-year old women who never seperated from their living place, illiterate, not having speech defect are put to writing by making transliteration. Texts were exhausted in terms of vowels; region's phonetic characteristics related to vowels are tried to state. Consequently, Caglayancerit dialect's place among Turkey Turkish dialects is determined; important consequences seperating them from other regions are stated. According to these, Caglayancerit dialect takes place among 7th Subgroup within the Western Group Dialects. These results will be the source of the dialect maps to be drawn about the region; will be contribute to illuminating the ethnic structure.

Keywords: Dialectology, Turkey Turkish dialects, Caglayancerit, phonetic, vowels.

GİRİŞ

Çağlayancerit, kuzeyde Nurhak, kuzeybatıda Ekinözü, batıda Dulkadiroğlu ve güneyde Pazarcık ilçeleriyle doğuda Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesiyle komşu olan, Kahramanmaraş'ın nüfusu ve yüzölçümü bakımından en küçük ilçelerinden birisidir. Yüzölçümü 642 km² olan ilçe, coğrafi olarak Akdeniz Bölgesi içinde yer alır. İlçede hem Akdeniz hem de karasal iklim özellikleri görülmektedir. Engizek ve Öksüz dağlarının çevrelediği ilçede Düzbağ ve Bozlar mahalleleri dışında düzlük alan yoktur. İlçede tarım arazisi oldukça kısıtlıdır. Yaylak ve otlak alanların geniş yer kapladığı ilçenin ekonomisi daha çok hayvancılığa dayanır (Ö. Kaya: 2017). Ayrıca patenti alınan coğrafi işaretli Çağlayancerit cevizi ilçenin en önemli gelir kaynaklarından (Dayısoylu, Yörükoğlu ve Ançel, 2017: 83).

Çağlayancerit, 1987 yılında Kahramanmaraş'a bağlı bir köy iken ilçe statüsü kazanmıştır. Çağlayancerit'e bağlı köyler, Kahramanmaraş'ın 2012 yılında 6360 sayılı kanunla büyükşehir olmasıyla mahalleye dönüştürülmüştür. Bugün ilçede 17 mahalle bulunmaktadır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre 2006 yılında 26.846 olan ilçe nüfusu 2013 yılından itibaren kademeli olarak azalmıştır. 2018 yılında yapılan son sayımda nüfus 23.346 olarak kayıtlara geçmiştir. Kadın ve erkek nüfusu hemen hemen eşittir (Çağlayancerit Belediyesi, 2021a). İlçenin eğitim durumuna bakıldığında okuma-yazma bilen-bilmeyen durumuna göre eğitim 15 yaş üstü istatistiklerinin ilk ulaşıldığı yıl olan 2008 yılında 14077 kişi okuma-yazma biliyorken 2020 yılında bu sayı 15971'dir. 2008 yılında okuma-yazma bilmeyen nüfusun sayısı 3923 iken 2020'de 1453 olarak görülmektedir. İlçede okuma-yazma oranları yıldan yıla artmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021).

İlçeye bağlı Küçükcerit'te ortaya çıkan mozaik kalıntıları, yörede yerleşimin M.S. 3-4. yüzyıla dayandığını göstermektedir (Çağlayancerit Kaymakamlığı, 2021). Dağlık bir alanda kurulan Çağlayancerit, Elbistan-Pazarcık arasındaki eski tarihi yola hâkim konumdadır. Elbistan-Nurhak yakınlarındaki Akça Derbent, eski zamanlardan beri bilinen ünlü bir geçittir. Elbistan-Pazarcık kervan (ticaret) yolunun güvenliğinin sağlanması için bu derbentin oluşturulmuş olması kuvvetli bir olasılıktır (Çağlayancerit Kaymakamlığı, 2021).

Sandal ve Karademir (2015: 11) kültürel özellikler bakımından Kahramanmaraş'ın ilçelerini karşılaştırdıkları çalışmalarında, sosyokültürel özellikler bakımından Kahramanmaraş şehir merkezindeki ilçeleri olan Onikişubat ve Dulkadiroğlu ile en çok ayrılan ilçenin Çağlayancerit olduğunu ortaya koymuşlardır. Kültürün dille doğrudan bağlantısı düşünüldüğünde çalışma sahasında söz varlığı ve dil özellikleri açısından belirgin farklılıkların görüleceği düşünülmektedir. İlçenin fizikî coğrafyasının dağlık olmasının da dil üzerinde doğrudan bir etkisi vardır (Gemalmaz, 1999: 8; Üçok, 1947: 47). Sosyal hayatı zorlaştıran, kültürel etkileşimin azalmasına neden olan bu durum, ulaşım zorluklarıyla birlikte bölgeler arası iletişimi zayıflatmakta; böylece çevresiyle bağlantısı en az seviyeye inen bölge ağız, çevresine göre farklılıklar göstermektedir. Başta söz varlığı ve ses özelliklerini etkileyen bu durum daha az olmakla birlikte şekil ve sözdizimi farklılıklarını da doğurmaktadır (Aksan, 2007: 143).

Çağlayancerit'in tarihî ve etnik yapısına bakıldığında bölgeye yerleşen Cerid aşiretinden (bk. Sümer, 1988, 1999; Uzunçarşılı, 1969) adını aldığı görülür. *Cerit* adının hangi anlama geldiği bilinmemekle birlikte *cirit* oyunundaki değneğin Arapça söylenişinden mülhem olduğu sanılmaktadır. "canlı, eli çabuk, becerikli" anlamıyla kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir ki (Sümer, 1988: 6) Uzunçarşılı "şecaat ve cesaretle tanınmış" tabirini kullanmaktadır (1969: 169). Sümer'e göre Cerid aşireti Dulkadirliilerden gelmekte olup 14. yüzyılda ortaya çıkmış, Maraş ve Elbistan civarında yaşamış; buradan komşu bölgelere dağılmışlardır (1988: 6). Solak (2002) ise Dulkadirli Türkmenleri üzerine yaptığı araştırmasında 1526 yılında Cerid aşiretinin 59 cemaate sahip olduğunu, 1580'de bunların 46 cemaate düştüğünü bildirir. Bu cemaatlerin bir kısmı Maraş ve çevresini yaylak-kışlak olarak kullanmıştır. Maraş dışında bulunanların bir kısmının ise nerede olduğu bilinmemektedir. Bugün Türkiye'nin birçok yerine dağılmış bu aşiretin bir kısmı son dönemlere kadar konar-göçer hayatını sürdürmektedir. Günümüzde Çağlayancerit'te Cerid aşiretinin torunları yaşamaktadır (Solak, 2002: 119-120). Cerid aşiretinin 16. yüzyılda Maraş Sancağı'ndan Niğde-Kayseri-Sivas'a yerleştiği ve oradan geri dönmedikleri; 17. yüzyılda ise Diyarbakır, Bingöl ve Erzurum'a gidenler arasında çok çeşitli Cerid taife ve oymaklarının bulunduğu kaydedilmiştir (Sarı, 2018: 131-133). Öyle ki aşiretin oymak ve obaları, Osmanlı Devleti tarafından Rakka ve Kıbrıs'a kadar yerleştirilmiştir. Balıkesir, Aydın, Ankara ve Çankırı'da ise bugün hala Ceridliler yaşamaktadır.

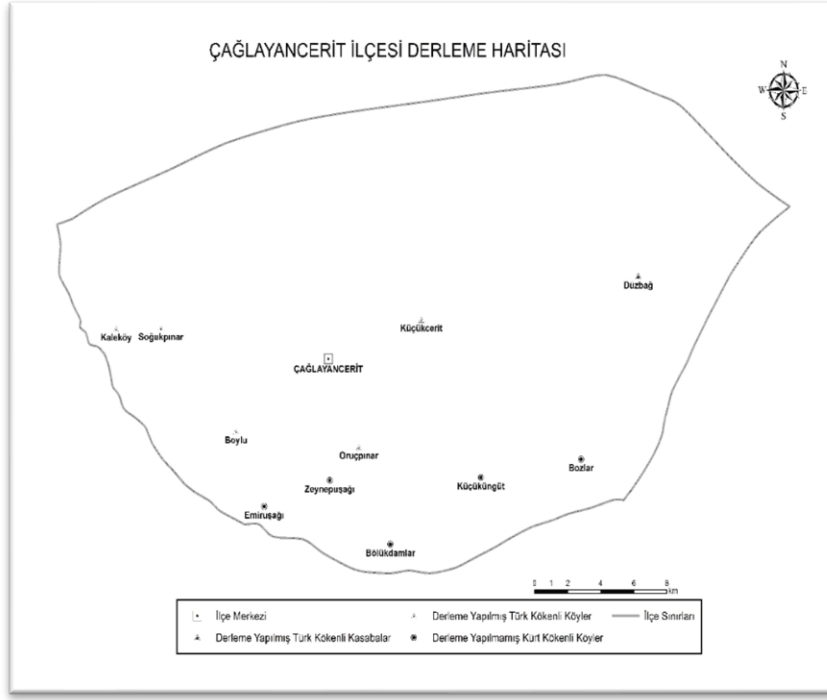
Kahramanmaraş'a ait bazı mahalleler adını bu aşiretten alır ki Yumaklıcerit, Küçükcerit ve Büyükcerit bunlardandır (Söylemez, 2008: 167; Yakar, 2012: 365). Bu isimler de bu bölgede Ceridlerin yaşadığının bir kanıtıdır. *Çağlayan* tabirinin ise bölgedeki suların çok ve kuvvetli akışından aldığı (Öztürk, 1998) anonim bir görüştür. Çünkü Cerid aşiretlerinden olan Çağırğan Ceritlerinin bu bölgeyi önceleri yalnız yaylak olarak kullandığı, sonradan buraya yerleşerek adını verdikleri bilgisinden hareketle, bugün ses değişimleri yoluyla Çağlayan olarak anıldığı düşünülmektedir. Cerid oymaklarının dağınık şekilde iskan edildiğini ve kendi adlarıyla anılan yerleşim yerlerinden yurt tutmakta zorlandığını söyleyen Yakar (2012), yalnız büyük gruplar halinde yerleşmelerin görüldüğü bölgelerde Cerid adının geçtiğini ifade etmektedir. Bölgedeki yer adlarında *cerid* tabirinin geçtiğine bakarak Cerid aşiretinin büyük bir grup halinde bu bölgede kök saldığı söylenebilir. Bugün bölgede yaşayan etnik gruplara bakıldığında yalnız Türk ve Kürt aşiretleri yerleşik bulunmaktadır. Karahan'ın Anadolu ağızlarını sınıflandırdığı çalışmasında Kahramanmaraş'ı Batı Anadolu Ağız Grubu içinde 7. Alt Gruba dâhil ettiği; Afşin, Elbistan, Göksun ve Andırın'ın ikinci derecedeki alt gruplarda değerlendirildiği; Çağlayancerit'in ise "malzeme yetersizliğinden dolayı (Gülensoy, 1999: 20)" herhangi bir grupta isminin geçmediği görülmektedir (Karahan, 1996: 178). Eksiksiz bir sınıflandırma ve diğer ağızlarla mukayese için derlemelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Avrupa'da ağız haritaları büyük oranda tamamlanırken Türkiye Türkçesi ağızları için bu haritaların çizilmesinde oldukça geç kalınmıştır. Çağlayancerit'in ayrıntılı incelemeye tabi tutulması bu nedenle de zorunludur.

Derleme çalışmaları, dilbilgisi incelemeleri ve söz varlığı çalışmalarının ağırlık verildiği Türk diyalektolojisi, günümüzde geniş siyasî sınırları içine almaktan ziyade dar saha çalışmalarıyla devam etmektedir. Dünyada 1860'lı yıllarda başlayan, Türkiye'de Türk Dil Kurumunun 1932'de kurulmasının ardından 1940'tan sonra Ahmet Caferoğlu ile önemli gelişme kaydeden ağız derleme faaliyetleri oldukça ilerlemiştir. Ancak teknolojinin ve her tür ulaşım ile iletişim imkânının bulunduğu 21. yüzyılda derleme yapılmayan yerlerin azımsanmayacak kadar çok olması da şaşırtıcıdır (bk. Bulut, 2013). Çağlayancerit de bu bölgelerden biridir. Derlemelerin yapıldığı 2009 yılında, yalnız ana dili Türkçe olan bölgeler dikkate alındığından Çağlayancerit'e ait 6 köyden, soruşturma ve birebir görüşme yoluyla toplamda 19 adet ses kaydı alınmıştır¹. Şimdi mahalle olan bu köyler Boylu, Düzbağ (Helete), Kaleköy, Küçükcerit, Oruçpınar ve Soğukpınar'dır. Kaleköy'ün adı bugün Kale Mahallesi olarak değişmiştir. Bunun dışında ana dili Türkçe olmayan Bozlar, Bayırlı, Bölükdamlar, Emiruşağı, Küçüküngüt ve Zeynepuşağı mahalleleri çalışma kapsamında olmadığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Çağlayancerit'in ilçe merkezine bağlı Aksu, Akdere, Engizek, Fatih ve İstiklal olmak üzere 5 mahallesi daha mevcuttur (Çağlayancerit Belediyesi, 2021b). Bu mahalleler birbirine çok yakın, komşu ve fizikî coğrafyada aynı bölgede görünmektedir. İlçeler arası ulaşım problemi yoktur. Bu nedenle ağız farklılığının çok olmayacağını düşünsek de ileride daha kapsamlı yapılacak bir çalışmayla ilçe merkezindeki bu mahalleler yeniden değerlendirilecektir.

Buna göre ilçe derleme haritası aşağıdaki gibidir²:

¹ Derleme kayıtları 2009/Ocak ayında soruşturma yoluyla alınmıştır. Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem'in nezaretinde yapılan derlemelerin bir kısmı Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları (M. D. Erdem ve Kirik, 2011) adlı çalışmada yayımlanmıştır. Bu çalışmada faydalanılan kayıtlar, adı geçen kitabın 270-285. sayfalarında yer alan kayıtlardır. Ses kayıtları kaynak kişinin rızası doğrultusunda alınmış; iznin verildiği kayıt içeriklerinden anlaşılmaktadır. Derlemelere Çağlayancerit Kaymakamlığı, bir şoför ve resmî hizmete mahsus bir araçla destekte bulunmuştur.

² Araştırmalarımız neticesinde Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi olduktan sonra ilçeler üzerine yeniden hazırlanmış siyasi haritalar bulunmamaktadır. Bu konuda Belediye'nin ilgili birimleriyle görüşülmüşse de bu haritaların henüz çizilmesinin mümkün olmadığı; ancak bu konuda çalışmaya başlanacağı bilgisi alınmıştır. O nedenle ilgili harita Kahramanmaraş'ın büyükşehir olmadan önceki durumunu gösterir haritadır.

Şekil 1. İlçe derleme haritası

Çağlayancerit ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, Kahramanmaraş ve Yöresi Ağzıları (M. D. Erdem ve Kirik, 2011) çalışması içerisinde yer alan Çağlayancerit derleme metinleri dışında herhangi bir bilimsel ağız çalışmasına rastlanmamıştır. Kimi çalışmalarda ve elektronik ortamda Çağlayancerit ağız ifadesi kullanılsa da bununla bölgeye ait birkaç söz yahut deyiş kastedilmektedir. Bunun yanı sıra Kahramanmaraş ağız ve söz varlığı ile ilgili yapılan çalışmalarda ise çoğunlukla Çağlayancerit'e özel olarak değinilmemektedir. Bu eserlerde her ne kadar Çağlayancerit adı geçerse de bölgeye ilişkin kimi sözcük ve yapılar yer almaktadır. Çağlayancerit ağız ile Kahramanmaraş'ın diğer ilçe ağızlarını karşılaştırabilmek adına Kahramanmaraş ve yöresi ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmaları da burada belirtmekte fayda vardır. Bunların başında Caferoğlu (1945)'nin Güneydoğu Anadolu'dan yaptığı toplamalarda Maraş derleme metinleri dikkat çekicidir. Yapalak (1985)'in *Yapalak-Ekinözü Ağızı (Ses ve Şekil bilgisi)* çalışması ile Kılıç'ın *Kahramanmaraş Merkez Ağızı* adlı yüksek lisans tezleri yapılan ilk tezlerdir. Bunun dışında tarafımızdan *Kahramanmaraş Merkez İlçe Ağızı (Ses Bilgisi-Metinler)* adıyla hazırlanan yüksek lisans tezi ise Gülensoy (2009)'un Kılıç'ın çalışmasının tanıtım yazısında belirttiği hususlar üzerine yeniden çalışılmıştır (Kirik, 2011). Yine *Nurhak ve Yöresi Ağızı (İnceleme-Metinler-Sözlük)* (Aksu, 2013) ile *Afşin Ağızı (İnceleme, Metinler, Sözlük)* (Ü. H. Ş. Kaya, 2017) adlı iki yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır. Bunlardan başka YÖK'ün hazırlanmakta olan tezler dizininde de taranan *Ekinözü (Kahramanmaraş) Ağızı*, *Türkoğlu (Kahramanmaraş) Ağızı*, *Andırın (Kahramanmaraş) Ağızı* ve *Pazarcık (Kahramanmaraş) Ağızı* adlı tezler de Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde tarafımızca yürütülmektedir. Tezler bunlarla sınırlı olsa da Kahramanmaraş ağız ve söz varlığı üzerine hazırlanmış makale ve bildiriler de mevcuttur (Ayr. bk. Asil, 2021; Demirci, 2016; Demirtaş ve Ölker, 2019; M. Erdem, 2010; M. D. Erdem ve Kirik, 2009, 2012; Güvenen, 2018; Özsoy, 2010).

Bölgeye özgü hazırlanan ağız sözlükleri de yaşayan sözlü kültürü ve dil malzemesini sakladığı için önemlidir. Derleme Sözlüğü'ne ve etimoloji, etnoloji, folklor, sosyoloji, tarih gibi birçok bilime de dolaylı yönden katkı sunmak için ağız sözlükleri hazırlanmalıdır (Bölük ve Erdem, 2021: 2044). Bu sözlüklerden Telli (2022)'nin hazırladığı, içinde Kahramanmaraş'a ait 6000'den fazla söz ve deyim varlığının yer aldığı *Kahramanmaraş ve Yöresi Ağzıları Söz Varlığı* adlı çalışması, akademik anlamda hazırlanmış en geniş kapsamlı sözlük sayılabilir. Yine Kahramanmaraş ve Elbistan ağızları üzerine hazırlanmış akademik olmayan ama dil malzemelerinin bugüne dek taşınmasını sağlayan, yaşadıkları bölge ve Türk dili meraklısı kimi yerel araştırmacıların hazırladığı ağız sözlükleri de burada anılmalıdır (Ayr. bk. Bilgin, 2006; Özalp ve Özalp, 2008; Özturan, 2009).

Şüphesiz ağızların ulaştığı saha siyasî sınırlarla çizilemez. Bu nedenle Adıyaman ile Malatya yöresi ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalardan da Çağlayancerit ağızı ve söz varlığı takip edilmelidir (Ayr. bk. Gülseren, 2000; Telli ve Bulduk, 2018; Yavuz, 2013).

Çalışmada yer verilen metinlerin derlenmesinde dar saha yöntemi benimsenmiş; eş süremlî yöntemle Çağlayancerit'e ait beş mahalledeki ağız konuşurlarının tanıklığına başvurulmuştur. Kaynak kişiler buldukları bölgeden hiç ayrılmamış, okuma yazma bilmeyen, ağız organları konuşmanın biçimini bozmayacak kadar sağlıklı, özellikle 50 yaş üstü kadınlardan tercih edilmiştir. Her bir kaynak kişiden en az yarımşar saatlik ses kaydı alınmış; bunlar IC Recorder adlı bir transkripsiyon programı üzerinden dinlenerek bilgisayar ortamında yazıya geçirilmiştir. Ercilasun'un ağız araştırmalarında teklif ettiği ve TDK'nın da kabul ettiği transkripsiyon sistemi (Ercilasun, 1999: 46-48) ile yazılan metinler üzerinden bölgenin fonetiği üzerinde fikir edinmeye çalışılmıştır. Öncelikle "ünlüler" açısından değerlendirilen bu çalışmanın devamı "ünsüzler"le devam edecek; fonetik hatta morfolojik farklılıkların tamamı belirlendikten sonra ağız haritaları çizilebilecektir.

Ünlüler ve Ünlü Çeşitleri

Ciğerlerden gelen havanın ağız kanalında hiçbir engele çarpmadan dil ve dudakların oluşturduğu sese ünlü diyoruz (Korkmaz, 1992: 158). Çağlayancerit ağızında yazı dilinde bulunan /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlülerin haricinde [á], [â], [ã], [ä], /è/, [é], [ê], [í], [î], [ï], [ó], [ô], [ö], [ú] olmak üzere 14 ünlü daha bulunmaktadır¹.

/a/ ünlüsü ve çeşitleri ([á], [â], [ã]):

Çağlayancerit ağızında /a/ ünlüsü, üç farklı şekilde tespit edilmiştir:

[á]: /a/ ile /e/ arası, /e/ sesine daha yakın, yarı art, düz, geniş bir ünlüdür. /y/, /ç/, /c/, ñ/, /n/, /l/ ünsüzlerinin yanında karakteristik olarak görülmektedir. Bölge ağızında /y/, /ç/, /c/ ünsüzlerinin önlüleştirci etkisi kendisini çok hissettirir. Çağlayancerit ağızında ağırlıklı olarak /a/>[á], bazen de /e/>[á] ve /i/>[á] seslerinin değişmesi, ilerleyici ve gerileyici benzeşmelerle hece kaynaşması neticesinde tespit edilmiştir. Herhangi bir nedene dayanmayan sesler de mevcuttur: *yáşlarında, ohuyán, çágarım, çálışın, hocáydı, cándarmaydı, çágardılar, bilmáñ, ináam, galáköyüne, deál, belá, diyólár, teráfdan, göbáni, dáazzemñ.*

[κ]: Bu ses ise /a/ ile /ı/ arası, art, düz, yarı geniş bir ünlüdür. Alçalan ve yükselen ikiz ünlülü sözcüklerde, çoğunlukla /ğ/, /ğ/; daha az da /y/, /h/ ünsüzlerinin erimesi sonucunda bu sesle karşılaşırız. Kişisel kullanımlara bağlı olarak ortaya çıkar. Bölge ağızı için karakteristik değildir: *guľaá, kucaána, çaár, daá, burdaámış, vardá_ya, çádırda, há, gáynanam, paşá, átíz, bu_ıdırılığ.*

[â]: /a/ ile /o/ arası, art, yarı yuvarlak, geniş bir ünlüdür. Bölge ağızında kullanımı herhangi bir ses olayına bağlı olmaktan ziyade vurgu ve tonlamaya bağlı olarak çıkar: *saál, gácalıg, pamáa, biliyádim.*

/e/ ünlüsü ve çeşitleri ([ä], /è/, [é], [ê]):

[ä]: Açık /e/ ünlüsü olarak bilinen bu ses /a/ ile /e/ arası, /a/ ünlüsüne daha yakın boğumlanan yarı art, düz ve geniş bir sestir. Metnimizde beş sözcükte tespit edilmiştir. Bölge ağızında belirleyici bir sestir: *gáliniñ, ákin, álli, ári.*

/è/: Kapalı /e/ ünlüsü /e/ ile /i/ arası, /i/ ünlüsüne daha yakın boğumlanan, ön, yarı geniş, düz, bir sestir. Çağlayancerit ağızı için, özellikle ilk hecede karakteristiktir: *déller, gétmişdi, çekme, gélenner, seçiyóg, yétmişe, béllédig, güccükcérit, yérde, ébe, bész tène, éleTdik, évde, késerdi, éverdik, éngin.*

[é]: /e/ ile /i/ arası, /i/'ye daha yakın boğumlanan, ön, yarı geniş, düz bir sestir. /è/ ünlüsünden daha dar olan bu ses önlüleşmiş /e/ sesi olarak adlandırılabilir. Metnimizde genellikle ikinci ve sonraki hecelerde sonra ortaya çıkar. Bölge ağızında sistemli değildir. Ağırlıklı olarak /y/ ünsüzünün daraltıcı etkisiyle ortaya çıkar. /e/>[é], /i/>[é], /ı/>[é], ünlü değişimleri ağırlıklı olmakla birlikte iki örnekte de

¹ Ünlü uzunluğu, kısalık ve genizellik sebebiyle oluşan sesler ayrıca bir fonem veya alt fonem olarak belirlenmemiş; çalışmada ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

/a/>[é] değişimine rastlanmıştır: *biréz, buriyé, épée, niyé, ééce, émrediyédi, diyém, bilimiyém, gayémbabam, ðlédik, göciyé, élmiyé.*

[é]: Metinlerde dört örneğine rastlanmış bu ses yuvarlaklaşmış /e/ ünlüsüdür. Ön, yarı yuvarlak, geniş bir ünlüdür. Bölge ağızında sistemli değildir. Çoğunlukla /e/>/ɒ/ değişmesine bağlı olarak tespit edilse de bir örnekte /ö/>/ɒ/ değişmesiyle tespit edilmiştir. Dudak ünsüzlerinin yanında bulunan /e/ düz ünlüsünün bu ünsüzlerinin tesiriyle yuvarlaklaştığı söylenebilir: *bēn, nē, évélden, ēle.*

/ɒ/ ünlüsü ve çeşitleri ([í], [i]):

[í]: /ɒ/ ile /i/ arası, yarı art, düz, dar bir ünlüdür. Metinlerde /c/, /ç/, /ş/ gibi diş ünsüzleriyle /y/, /l/ ve /r/ akıcı ünsüzlerinin önlüleştirci etkisiyle görülmektedir. /ñ/, /ğ/ art damak ünsüzlerinin yanında da düzenli olarak tespit ettiğimiz bu ses bölge ağızında yaygın olarak kullanılmaktadır. Çoğunlukla /ɒ/>[í], /i/>[í] değişimleri görülürken /a/>[í] değişmesi de tespit edilmiştir: *çírıllardı, çígdi, çú, çırpar, úraşíyóduğ, íşde, kaḥamíyó, yazíyóñ, háyíllisini, şuríyá, gáriye, onnarí, ayrıldı, seníñ, bizíg, bilmezdiğ, dícíñ, èlleríñ.*

[i]: /ɒ/ ile /u/ arası, art, yarı yuvarlak, dar bir ünlüdür. Metnimizde genellikle /u/>[i] değişmesiyle görülmekle birlikte iki örnekte /ɒ/>[i]; bir örnekte de /a/>[i] değişmesiyle tespit edilmiştir. Dudak ünsüzü /b/ ile diş dudak ünsüzü /v/'nin bu sesin oluşmasında doğrudan tesiri olduğu söylenebilir: *biliyádim, yavrim, yāhíT, davı, gonusícımış, sabır, alíyóñ.*

/i/ ünlüsü ve çeşitleri ([i]):

[i]: /i/ ile /ü/ arası, ön, yarı yuvarlak, dar bir ünlüdür. Metinde yalnız iki örnekte, şimdiki zaman ekinin fiille kaynaşmasıyla birlikte görülmüştür. Kişisel kullanıma bağlıdır: *átíz, bilimiyím.*

/o/ ünlüsü ve çeşitleri ([ó], [n]):

[ó]: /o/ ile /ö/ arası, yarı art, yuvarlak, geniş bir ünlüdür. Önlüleşmiş /o/ ünlüsü denebilecek bu ses, metinlerde genellikle /y/ sesinin önlüleştirci özelliğinden dolayı görülür: *biliyóm, kıyólüler, duymúyó, diyó, édiyóñ, yazíyóñ, gédíyóg.*

Yalnız iki örnekte /ğ/ sesinin düşerek yerini ünlü uzamasına ve ikizleşmeye bırakması sonucu görülmektedir: *öretmen, góbáa.*

Üç örnekte de herhangi bir sebebe bağlı olmadan tespit edilmiştir: *óndan, ópsúñ, sóriüyó.*

[ó]: /o/ ile /u/ arası, art, yuvarlak, yarı geniş bir ünlüdür. Metinlerde oldukça yaygın kullanılan bu ek, şimdiki zaman eki -yor'un farklı versiyonlarında ağırlıklı olarak yer almakla birlikte /y/ sesinin daraltıcı özelliğinden dolayı çeşitli sözcüklerde de tespit edilmiştir: *goyuyog, yiyóñ, isdiyóñ, ānamíyóm, yóharda.*

Bazı sözcüklerde /o/ ünlüsünün kendisinden sonra gelen /u/ ünlüsüne benzemek istemesiyle ikizleşme olayı görülür. Bu durumda ikiz ünlülerden ikincisi daralarak [n] sesine dönüşür: *dqómlūm, osmanqólları, dqórdug, sqóg.*

Kimi sözcüklerde ise bu ses, herhangi bir nedene bağlı olmaksızın, kişisel kullanıma bağlı olarak ortaya çıkmaktadır: *ónnar, şóra, sór, bó, şó, ónuñ.*

/ö/ ünlüsü ve çeşitleri ([ô]):

[ô]: /ö/ ile /ü/ arası, ön, yuvarlak, yarı geniş bir ünlüdür. /o/>[ô], /ü/>[ô], /ö/>[ô] yönlü değişimlerle birlikte görülmektedir. Metinlerde örneğine sıklıkla rastlanmaktadır. Yine çoğunlukla şimdiki zaman ekinde, /y/ ünsüzünün daraltıcı tesiriyle tespit edilmiştir: *bilmíyóm, diyó, görmüyó, aliyó, galaköyü, böyúçler.*

Bazı sözcüklerde /y/ sesi düşerken ses değerini /ö/ sesine bırakarak ünlü uzunluğuna neden olmuştur: *óle, bölle.*

Yalnız iki örnekte şahsi kullanıma bağlı olarak görülmektedir: *dóndü, tórkü.*

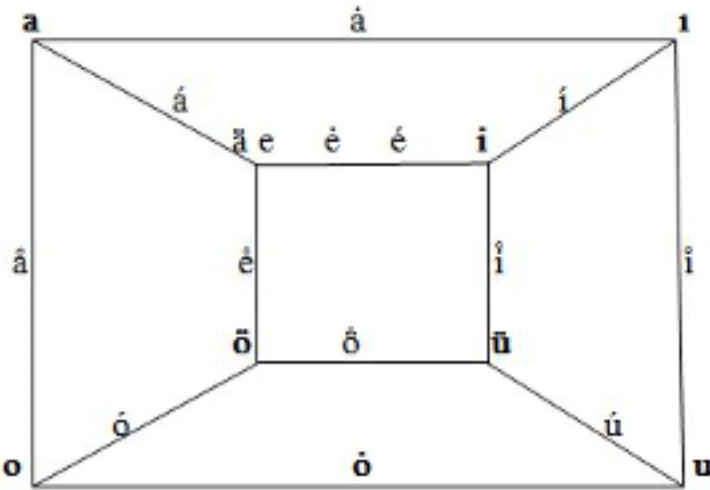
/u/ ünlüsü ve çeşitleri ([ú]):

[ú]: /u/ ile /ü/ arası, yarı art, yuvarlak, dar bir ünlüdür. Değişimin yönü /ü/>[ú], /u/>[ú] biçimindedir. Metinlerde ağırlıklı olarak /ü/ sesi kendisinden önce veya sonra gelen /ñ/, /ğ/, /k/ gibi art damak sesleri vasıtasıyla yarı arthlaşmış ve bu sesi oluşturmuştur: *ópsúñ, gözúñuzú, böyúdi, büötdúg, güÇcúyum, güçcüü, dúún, búün, oturúdug.*

/y/ ünsüzünün /u/ ünlüsünü önlüleştirmesiyle ortaya çıkan örneklerle de sıklıkla karşılaşmıştır. Bölge ağzında sistemli kullanılmamaktadır: *durdu múydu, durúyom, vurúyo, tansíonúysa, varíyúñ, duymúyó.*

Bir örnekte ise /a/> [ú] değişimiyle tespit edilmiştir. *şurúye*

İki örnekte ulama nedeniyle ortaya çıkmıştır: *ikú_un, évelkú_un.*

Şekil 2: İlçe ağzındaki ünlüleri gösteren şema: Deny örneği

Ünlülerde Uzunluk Kısalık ve Uzun Ünlüler

Bir ünlünün boğumlanma süresi normal bir ünlüden daha uzun sürede gerçekleşiyorsa uzun ünlü oluşmuş demektir. Çağlayancerit ağzı uzun ünlüler bakımından oldukça zengindir. Metnimizde [ā], [ā̄], [ā̄] [ē], [ē̄], [ē̄], [ī], [ī̄], [ī̄], [ō], [ō̄], [ū], [ū̄], [ū̄], [ō̄], [ō̄] olmak üzere on yedi farklı uzun ünlü bulunmaktadır.

Birincil Uzun Ünlüler

Türkçede uzun ünlülerin varlığı konusunda günümüzde bir birlik sağlanamamıştır. Kimi araştırmacılar Türkçede, özellikle ilk hecede uzun ünlülerin varlığını kabul etse de bir kısım araştırmacılar halen bu konuda tartışmaktadır. Korkmaz'a göre aslı ünlü uzunluklarını kabul etmeyen Türkologlar -Radloff, Grönbech gibi-, tek heceli uzun sözcüklerin dahi kökeninde hece kaynaşmasına bağlanabileceğini söylemekte; ancak bu konuda sağlam bir delil ortaya koyamamaktadır. Fakat varlığını savunan araştırmacılar -Ligeti, Rasanen, Jarring gibi- Türkçenin birbirinden uzak lehçeleri ve ağızlarında aynı seyreden ünlü uzunluklarının bir tesadüf olmadığını, bunların ortak bir köke dayandığını belirtmektedir (1953: 198). Örneğin Ligeti (1942), art zamanlı yaptığı incelemesinde, birincil veya ikincil fark etmeksizin uzun ünlüleri Türk dilinin öncü eserlerinden yola çıkarak listelemiş; üç gruba ayırdığı listesinde bazı sözcüklerin yüzyıllardır aynı kaldığını, bazılarının hem uzun hem de kısa şekillerinin farklı lehçelerde yaşadığını, bazılarının ise artık tamamen kısaldığını müşahade etmiştir. Tekin'e göre Türkçe lehçe ve ağızlarında düzensiz de olsa aslı ünlü uzunlukları mevcuttur (Tekin, 1995: 35). Yakın tarihte bu konuda araştırmaların derinleşerek arttığını ve genellikle uzun ünlülerin varlığını ispat ettiğini gözlemliyoruz. Bu çalışmalar hem birincil hem de ikincil uzun ünlüler üzerine yoğunlaşmıştır (Ayr. bk. Alkaya, 2008; Başdaş, 2007; Boz, 2014; Buran, 2007; M. D. Erdem,

2008a, 2008b; Guo, 2017; Gülsevin, 2009; Gündoğdu, 2010; İlhan ve Yavuz, 2006; Nurmuhammedov, 2006; Özek, 2009; Özeren, 2016; Pekacar, 2000; Şahin, 2016; Tabaklar, 1996, vs.).

Çağlayancerit ağzı metinlerindeki uzunlukların bir kısmı düzensiz, yalnız vurguya bağlı olarak ortaya çıkmış gibi görünse de ağırlıklı olarak düzenli, ses bilgisinin belli kurallarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsini ettiğimiz uzun ünlülerle ilgili yapılan araştırmalarda vurgulanmış sözcüklerden hareketle, Çağlayancerit ağzında da aslı şeklini hatta anlamını koruyan sözcüklerin varlığı karşılaştırılarak tespit edilmiştir: *ādi* “ad, isim”; *gāl-* “geriye kalmak, artmak”; *çadır* “bez veya kıl dokumadan barınak”; *dē-* “demek, söylemek”; *gōyūn* “bir tür küçükbaş hayvan”; *ōl* “yardımcı fiil”; *yōg* “bir şeyin olmama durumu”; *gōrgū* “deneyim, kültüre dayalı tecrübe”; *gōr-* “bir şeyi gözle algılamak”; *būú* “işaret zamiri veya sıfatı”.

Bu sözcükler dışında, bilinen ilk örneklerinde uzun ünlülü olmayan, zamanla vurguya veya ses olaylarına bağlı olarak gelişen aslı uzunluklar da kök hecede veya kelime tabanında mevcuttur. İlk hecede ünlü uzunluklarının Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçe ve ağızlarında yaygınlığından hareketle tesadüfi olmayan bu durumun örnekleri şunlardır: *ākin sāçım*, *bācım*, *çālardıg*, *gāçım* (kaç?), *gāşdıg* (kaçtık)¹, *yātıncı*, *sāyılır*, *bēn*, *bēn*, *gēldi*, *gēl*, *nōhuT*, *ōrdan*, *ōndan*, *yōlardıg*, *ōlek* (ölelim), *şū*.

Geniş zaman ekinde (-Ar) iki örnekte tespit edilen uzun ünlülü şeklin bölge ağzında normal süreli uzunlukta kullanılan biçimiyle birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu kullanım Kahramanmaraş ve yöresi ağızlarında da yaygındır (M. D. Erdem ve Kirik, 2011: 62): *dēllēr*, *gēldilēr*.

Aslında Uzun Olan Ünlülerin Normalleşmesi

Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerin aslı şeklinde yer alan uzun ünlüler, bölge ağzında normal sürede boğumlanan ünlüye dönüşmüştür. Hatta bu sözcüklerdeki ünlülerin çoğu standart Türkiye Türkçesi'nde uzun ünlülü telaffuz edilmektedir: *misafir*, *ağlah*, *zatan*, *hemsire mimşire*, *namazımızı*, *gaza* (ilçe), *uruHun*, *teslim etdi*, *tene*, *bi zamanacā*, *ğurban oğam*, *pərişanığ*, *hesab*, *bazi*, *variyeti*, *ğabile*, *bareber*, *fadıma*, *sağar* (zahir), *zahar*, *aşığ*.

Çağlayancerit ağzında alıntı sözcüklerde ünlü uzunluklarından bir kısmı normalleşmesine rağmen bu uzunluklar kimi zaman da korunmuştur: *fāhırdıg*, *āşığ*, *idāre*, *irāz_ossuñ*, *sēlāmī_aléyküm*, *āmin*, *ismāyil*, *ğabīne*, *ğabīlesi*, *ādeti*, *āzasīñ*, *hasdānā*, *yāhiT*, *havāl_ēdiyoğar*, *belā*, *yāni*, *māsimlerim*, *hālī*, *hēkā* (hikaye), *hāyır*, *cenābı ağlā*, *hāyillisini*, *bāzi*.

Birkaç sözcükte hem normal hem de normalden uzun sürede boğumlanma, yani ikili kullanımlar söz konusudur. Bunlar genellikle kişisel kullanımlara bağlıdır: *zamānı* ~ *zamanacā*; *cenābı ağlā* ~ *ağlah*; *ğabīlesi* ~ *ğabilesi*; *bāzi* ~ *bazi*; *aşığ* ~ *āşımış*

Ayın ve Hemze Sesleriyle Oluşan Uzun Ünlüler

Metnimizde ayın ve hemze seslerinin Türkçenin ses yapısına uygun olmadığı için eriyerek ses değerini yanındaki ünlüye aktarması sonucu uzun ünlüler oluşmaktadır. Örnekleri bölgede azdır: *yāni*, *tabī*, *māsimlerim*, *āzasīñ*.

Ünsüz Düşmesiyle (Erime) Oluşan Uzun Ünlüler

Çağlayancerit ağzında sözcük ortasındaki /g/, /ğ/, /h/, /k/, /k/, /l/, /m/, /n/, /r/, /y/, /z/ ünsüzleri eriyerek düşerken kendisinden önce gelen ünlüyü uzatır. Bir ünlüden sonra gelen ünsüzün, ünlünün açıklığı nedeniyle düşmesi olarak tanımlanan erime olayında, ünlü çoğu zaman uzar (Gülsevin, 2002: 47). Çağlayancerit ağzında ikincil uzunlukların genellikle erime olayıyla gerçekleştiği görülmektedir: /ğ/ *bālarıñ*, *sālam*, *bā* (bağ), *dōmuş*, *āzım*, *cālanşerite*, *yālig* (yağlık), *yālarımı* (yağlarımı), *çī* (çığ); /y/ *ōle*, *bōle*, *sōlesene*, *gēldi mīdi* (geldiği zaman), *maraşlımış*, *gimīdik*, *harfile*, *kūde*, *tenēdi*, *ēyīdi*; /k/ *āşımış*, *bōyūdū*, *oturūdūg* (oturmuştuk), *būkūdū*, *yōmuş*, *çōdu* (çoktu); /r/ *sōna*, *sōnadan*, *ēmzīdi* (emzirdi), *yáyōduğ*; /l/ *kāh* (kalk), *ānamıyóm*, *ānadī* (anladın mı?); /m/ *bizīnendi* (bizimle), *benīnen* (benimle); /ğ/ *ōrendik*, *ōretmen*, *āri* (eğri); /h/ *sabānan*; /n/ *sizīnen*; /k/ *īrekler* (erkekler); /z/ *gī* (kız).

¹ Metinde her sözcüğün ölçünlü dildeki karşılığı verilmek yerine, yalnız anlaşılamayacağı düşünülen sözcüklerin günümüzdeki kullanım biçimlerine yer verilmiş ve parantez içinde gösterilmiştir.

Hece Kaynaşmasıyla (Büzülme ~ Derilme) Oluşan Uzun Ünlüler

Bölge ağzında uzun ünlülerin oluşmasına neden olan işlek ses olaylarından. Çağlayancerit ağzında /g/, /ğ/, /h/, /n/, /v/, /y/ ünsüzlerinin yanında bulunan ünlüler, kendinden önce gelen hecedeki ünlüyle kaynaşarak uzun ünlü oluşturur. Bu uzamadan önce muhtemel bir ikizleşme merhalesi vardır (Ercilasun, 2002: 56). Hece kaynaşması kimi kaynaklarda yalnız büzülme ~ derilme veya ünsüz düşmeleri başlıkları altında incelenmektedir. Gülsevin, iki ünlünün arasındaki ünsüzün düşmesiyle ortaya çıkan büzülme ~ derilme olayında, genellikle geriye kalan tek ünlünün uzadığını belirtmiştir (2002: 51). Bölge ağzında en belirgin hece kaynaşması örnekleri, şimdiki zaman eki *-yor* ile gerçekleşmiştir: /ğ/ *dānin* (*dağının*), *çārımış*, *ābi*, *dōrurduğ*, *çārırdı* (*çağırarak*), *aşşā*, *güçcūyum*, *yāyō* (*yağıyor*); /y/ *söylüm*, *gétmīdi*, *bilīm*, *bulunū* (*bulunuyor*), *édī*, *bilmīm*, *dī* (*diyor*), *sorūñ*, *uyanū*; /g/ *dā mi* (*değil mi*), *gōbāni*, *yēmāmizi*, *birline*; /h/ *hasdānā*; /n/ *ğardaşñ*; /v/ *ēmize*.

Ünlü Birleşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler

Türkçenin ses yapısına göre iki ünlü yan yana gelmez. Bunun için yan yana bulunan iki sözcükten birincisinin son sesi ile ikincisinin ön sesi birleşir. Bu birleşme sırasında hece sayısı azalır ve genellikle uzun ünlü oluşur (Korkmaz, 1992: 79). Ünlü karşılaşmaları veya ünlü kaynaşmaları başlıkları altında da incelenen bu durumun ortaya çıkardığı uzunluklar metinlerde şöyledir: *nōtuyōñ?* (*ne utuyorsun= ne yapıyorsun*); *nōtağ*, *nōtağ* (*ne utalım=ne yapalım*), *nēdicīñ* (*ne edeceksin*), *gētdīdi* (*gitti idi = gitmişti*).

Ünlü ve Ünsüzlerin Kaynaşmasıyla Oluşan Uzun Ünlüler

Metnimizde ünlü ünsüz kaynaşmasıyla oluşan uzun ünlülere dair örnekler mevcuttur. Birleşen iki sözcükten birinin sonundaki sesle diğerinin başındaki sesler bir ünlü ve bir ünsüzden oluşmakta; aradaki ünsüzün düşmesiyle uzun ünlü meydana gelmektedir. Çağlayancerit ağzında /g/, /ğ/, /y/ ünsüzlerinin kaynaşmasıyla uzun ünlüler oluşur: *ümmūhanīle* (*ümmühani gile*), *şindikimı* (*şimdiki gibi*), *yōdu* (*yok idi*), *şēdek* (*şey edelim*).

Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Oluşan Uzun Ünlüler

Çağlayancerit ağzında kaynak kişilerin kullanımına bağlı olarak da bazı ünlü uzunlukları ortaya çıkmaktadır. Kişinin heyecanlanması, sözünü unutması, şaşırması veya sözüne ezgi katması neticesinde de bu ünlüler ortaya çıkabilir. Genellikle ilk heceden sonraki hecelerde bulunmaktadır: *otūr*, *gocādig*, *oñmūş*, *dahā*, *ğaldīh*, *doğdurā muğdurā*, *basdırmış*, *uñan*, *gēşdi*, *bi zamanacā*, *gonuşanacā*.

Ünleme Dayalı Uzunluklar

Bölge ağzında ünlem belirten kimi sözcüklerde vurguya bağlı ortaya çıkan uzunluklar mevcuttur: *amān*, *āman*, *yā*, *tā*, *hā*, *hē*, *hī?*.

Kısa Ünlüler

Boğumlanma süresi normal sürede boğumlanan ünlüden daha kısa olan ünlülerdir. Çağlayancerit ağzında /ā/, /i/, /ı/, /ü/, /ū/ kısa ünlüleriyle karşılaşmıştır. Kısalma eğiliminin konuşmanın hızına bağlı olduğunu, kişiden kişiye değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür; zira kısa ünlüler sistemli olarak kullanılmamaktadır. Çoğunluğu kişisel tercihe bağlı olarak kısa süreli boğumlanır.

Hemen hemen bütün ağızlarda olduğu gibi bölge ağzında da vurgusuz orta hece ünlüsü olarak bilinen /ı/ ile /i/ düz, dar ünlüsüne ait örnekler fazladır: *çārırdı*, *varıdı*, *varımış*, *çocuğlarımızı*, *davarınıñ*, *onnarınan*, *yanını*, *yánında*, *oñanıñı*, *çāarıyım*, *nasısı*, *kañıb*, *ğayımbābam*, *sāyılır*, *birikdiler*, *dēllerimış*, *cērīde*, *dēllerimış*, *cērītkōy*, *benim*, *gēdicik*, *nēdicīñ?*, *didiler*, *herivime*.

Bölge ağzında, çoğunlukla /l/, /m/, /n/, /r/, /y/ akıcı ünsüzleriyle /s/, /ş/, /z/ sızıcı ünsüzlerinin yanında bulunan ünlüler açık veya kapalı hece fark etmeksizin kısalabilir. Bölge ağzında /r/, /n/ ve /y/ ünsüzlerinin yanında kısalma eğilimi daha yaygındır. /d/ patlamalı, diş ünsüzü yanında görülen ünlü kısalması da dikkat çekicidir. *onnarınan*, *oturūñ*, *burāda*, *ğayımbābam*, *sāyılır*, *ğalmıyım*, *yánında*, *ğaynānam*, *yanı*, *gēdicik*, *nēdicīñ?*, *didiler*, *ğalmadı*, *gonuşucu*, *ümmūhanīle*.

Kelime sonundaki açık hecelerde vurgusuzluğa yahut hızlı konuşmaya bağlı olarak ünlü kısalması sıklıkla görülür: *amā*, *onnā*, *başınā*, *hapı*, *sıñıntısı*, *ğayımbabamı*, *ğalmadı*, *hepsini*, *öle mi?*, *bizi*, *éyi öldü*.

Soru eki *mI* alan ve “da, de” bağlacıyla bağlanan kimi sözcüklerde ek veya bağlaçtan önce, konuşma hızına bağlı olarak kısalma görülmektedir. Bu durumun hem kelime sonunda hem de orta hecedeki ünlü vurgusuzluğundan kaynaklandığı düşünülebilir: *beni mi, onı da, şimdi de*.

Bölge ağzında üç örnekte, ünlüyle biten bir sözcük ünlüyle başlayan başka bir sözcükle karşılaşmış ve birinci sözcüğün sonundaki dar ünlü kısalmıştır. Ulamaya bağlı olarak gelişen bu durum kişisel kullanımlara bağlıdır. Bir örnekte de birleşik sözcükte görülmektedir: *ténekelî_év, éyî_öldü, sélámî_aléyküm, paşâqólłarı*.

Bir alıntı sözcükte türeyen ünlünün kısa söylendiği görülür. *üçüretiñ*.

Bir örnekte ise akıcı /r/ ünsüzünden önce gelen ünlü kısadır. *irâz_ossuñ*.

İkiz Ünlüler

Bir nefeste boğumlanan iki ünlünün tek bir ünlüye dönüşmesine ikizleşme (diftonglaşma), bu ünlülere de ikiz ünlü (diftong) denmektedir. Çağlayancerit ağzında örneklerine sıkça rastlanan ikiz ünlülü sözcükler; /f/, /ğ/, /h/, /k/, /n/, /ñ/, /v/, /y/ ünsüzlerinin erimesi veya kaybolması sonucu ortaya çıkmaktadır. İkizleşme hadisesi, bölge ağzında ünlü uzamasından bir önceki safha olarak belirir.

Eşit İkiz Ünlüler

Ögelerinin her ikisi de aynı ve boğumlanma süresi eşit olan ünlülere ikiz ünlü denir (Korkmaz, 1992: 85). Çağlayancerit ağzında eşit ikiz ünlüler /g/, /ğ/, /h/, /ñ/ ve /y/ ünsüzlerinin eriyip düşmesi ve böylece iki ünlünün karşılaşmasıyla oluşmuştur. /g/ ve /ğ/ ünsüzlerinin eriyerek ikiz ünlüyü oluşturduğu örnekler bölgede işlektir. Bölgede kullanımı en yaygın ikiz ünlüler eşit ikiz ünlülerdir. Hem kökte hem de ekte tespit edilmektedir: *gulağamda, ayağ, bağaracağsıñ, orağ, imamlı, alacını, bildiğim, geldiğ, gelinmişim, evlilik, soğ, çocuğum, çocuğluğum, sorduñuñ, yuruyog, oturduğumuz, diğün, güçcülüğ, çocuğlüğüm, diğün*.

Eşit ikiz ünlüye bir alıntı sözcükte rastlanmıştır. *mağacir*.

Bazı ikiz ünlülerin oluşumunda hece kaynaşmasının da tesiri vardır. *-AyIm* teklik birinci şahıs emir ekinin kendisinden önce gelen fiille kaynaştığı örnekler bölge ağzında ayırt edicidir: *diğim* (*diyeyim*); *bağam* (*bakayım*); *olüğim* (*olayım*), *eğrtmen* (*öğretmen*).

İki sözcükten birinci sözcüğün sonundaki ünlü ile ikinci sözcüğün başındaki ünlü birleşirken ikiz ünlü oluşturur. Bir örnekte tespit edilmiştir. Aynı örneğin ikizleşme safhasını tamamlayarak uzun ünlüye dönüştüğü örnekler için bk. (Ünlü Birleşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler): *noot?* (*ne ut-, ne yap-*), *nootduğ* (*ne uttuk, ne yaptık*).

Soru ekinin fiille kaynaştığı ve soru anlamının yalnız vurguyla sağlandığı bir örnekte de eşit ikiz ünlü sesletilmiştir. Bu kullanım bölge ağzında belirleyicidir denilebilir: *ağı?* (*alır mısın*).

Yine metinlerde, /ñ/ ünsüzünün erimesi sonucu ortaya çıkan genizsi /a/ (/ã/) ile oluşmuş bir eşit ikiz ünlü örneği mevcuttur: *sâğ* (*sana*).

Yükselen İkiz Ünlüler

Ögelerinden ilki ikincisine göre daha dar veya süreksiz olan ikiz ünlülere yükselen ikiz ünlü denir. Çağlayancerit ağzında yükselen ikiz ünlüler sıkça kullanılmaktadır. Çoğunlukla /y/ ve /ğ/ ünsüzlerinin erimesiyle oluşanlar yanında /g/ ünsüzüyle oluşanlara da rastlanmaktadır. Bir örnekte ise /n/ ünsüzünün erimesiyle ortaya çıkmıştır: *içerîğ, gelmişli, çocuğ, büğtdüğ, alığlar, ordeğdiğ, oğşadı, éce, çâğardığlar, dâğlıd, doğnınar, pamâğ, diğl*.

Alıntı sözcüklerde de yükselen ikiz ünlülerle karşılaşmıştır: *tansığonu, léene, şéer, sâğabi* (*sahibi*).

Alçalan İkiz Ünlüler

Ögelerinden ikincisi birincisine göre daha dar ve süreksiz olan ikiz ünlülere alçalan ikiz ünlü denir. Çağlayancerit ağzında alçalan ikiz ünlüler genellikle /ğ/, daha az /g/ ünsüzünün erimesiyle oluşmuştur. /k/ ve /ñ/ ünsüzünün erimesiyle oluşan ikiz ünlüler birer örnekle sınırlı kalmıştır. Bölgede en az rastlanan

ikiz ünlü çeşididir: *gulaâ, daâ, doömlüm, osmanoöllari, doördüç, soöç, vèrdüz, böötdüç, çoühundan, seññ (senin).*

Geniz Ünlüleri

Çağlayancerit ağzında üç geniz ünlüsü tespit edilmiştir: [ã], [õ], [ö].

[ã]: Genizsi /n/ (/ñ/) ünsüzünün eriyerek ses değerini yanındaki /a/ ünlüsüne bırakmasıyla ortaya çıkmıştır. Genizsi /a/ olarak isimlendirilebilir. Bölge ağzı için karakteristiktir, denilebilir. Çünkü Kahramanmaraş ve yöresinde, Elbistan ağzında da teklik şahıs zamirlerinin yönelme durumunda ortaya çıktığı, *baã, saã, qa, ...* gibi örneklerin varlığı daha önce de tespit edilmiştir (M. D. Erdem ve Kirik, 2011: 54, 2012: 1047): *sãa*

[õ]: Metin kısmında iki örnekte tespit edilen bu art, geniş, genizsileşmiş o sesi, yalnızca bir örnekte, sistemli olarak karşımıza çıkmaktadır. Geniz sesi [ñ]'nin sözcük içinde büzülmesiyle ses değerini /o/ ünlüsüne bırakması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ses yalnızca boğumlanma süresi uzun olarak tespit edilmiştir: *sõna, sõnadan.*

[ö]: Ön, geniş, genizsileşmiş /ö/ sesi ile sadece bir örnekte karşılaşmıştır. Sistemli kullanılsa da işlek bir ünlü değildir: *öşüz*

Ünlü Uyumları ve Ünlü Benzeşmeleri

Ünlü uyumu, bir sözcükteki ünlülerin eklenme olayı sırasında çeşitli bakımlardan birbirine benzemesidir. Metinlere bakarak üç tür uyumdan bahsedilebilir: Önlük-artlık, düzlük-yuvarlaklık ve darlık-genişlik uyumu.

Önlük-Artlık Uyumu ve Uyumun Bozulduğu Durumlar

Kalınlık-incelik, damak uyumu olarak da adlandırılan bu uyuma göre ön sıradan kökleri ön sıradan ekler, art sıradan kökleri yine art sıradan ekler takip eder. Türkçenin en sağlam uyumu olarak bilinen önlük-artlık uyumu, uyumun bozulduğu bazı durumlar dışında Çağlayancerit ağzında da tamdır. Standart Türkiye Türkçesinde önlük-artlık uyumuna uymayan bazı eklerin bölge ağzında uyuma dâhil olduğu görülmüştür: *élmíyê, yavrím.*

Şimdiki zaman eki *-yor*, Türkiye Türkçesi ağızlarının sık rastlanan bir özelliği olarak genellikle düzleşip önlüleşmektedir. Ancak Çağlayancerit ağzında, ekin günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarındaki yuvarlak biçimine daha sık rastlanmıştır: *diyólár, gèdiyoç, gèdiyołar, havâl_édiyołar, duymüyö, bilmüyöm, ayrılmüyö, bilmíyóm, yazíyoñ, biliyó, sérpíyoñ, bişiriyöç, diyöç, yíyoñ, biliyom, yapídik, olímíş, yápí, kañím,*

-yor ekinin uyuma girdiği örneklerden bazıları şöyledir: *gètmídi, gösderiyém, dí, bilmím, gèdiyör, düyö, dím, suluyoñ, çatlıyoñ, gèliyödü, düyö, bilmüm.*

/ñ/ ünsüzünün ön ünlülü kök veya tabanlara gelirken yanında bulunan ön sesleri artılaştırdığı, böylece uyumu bozduğu gözlenmiştir: *üsdüñden, seníñ, bösuñ, gözüñüzü, édersañ, içañ, gèlsíñsene, ölünüñ, dícín, élleríní, gèldín.*

/g/>/ğ/, /k/>/k/ değişmelerini takip edebildiğimiz kimi ön ünlülü sözcüklerde /ğ/, /k/ ünsüzlerinin kendinden önce veya sonra gelen ünlüyü artılaştırması nedeniyle uyumsuzluk meydana gelmiştir: *bizíg, bèlledíg, sürerdíg, bilmezdíç, böyúç, góbáa, gúnümüz, gúçcüü, böyúçler.*

Kimi örneklerde /g/, /ğ/, /k/, /k/ ünsüzlerinin erimesi sonucu ön ünlüler artılaştırmış ve uyumsuzluk meydana gelmiştir: *yémámizi, érkáa, ináam (ineğim), émâyínen, büküdü, gèdíçdi, güççüyum, göbání, gèşlíyñden.*

Bir iki ulama olayında uyuma aykırılık görülmüştür. /g/ ünsüzünün erimesi sonucu ortaya çıkmıştır: *ikú_un, évelkú_un.*

Bir örnekte *-Inca* zarf-fiil ekinin art damak ünsüzü /k/'lı biçimine rastlanmış; bundan dolayı sözcük her ne kadar ön ünlülü başlasa da ekleşme art sıradan devam etmiştir: *görüncáç.*

/y/ ünsüzü, art ünlülü devam eden sözcüklerde, yanındaki art ünlüyü önlüleştirerek önlük-artlık uyumunu bozmuştur. /y/ ünsüzünden kaynaklanan bozulmalar bölge ağzında yaygındır: *gocıyé, şurúye, buriyé, ğariye, ğayémbabam, aley (alay), háyíllisini*.

Cevher fiili “i-”, ekleşme sırasında uyuma uymayabilir. Burada /y/ ünsüzü önlüleştirici tesirini ek üzerinde bırakarak erimiş ve ortaya uyuma aykırı örnekler çıkmıştır: *ordeádıg, olşéadı, ğışladédıg, maraşlımış, ğonuşicimış*.

Bir örnekte bu aykırılık /y/ ünsüzü erimek üzereyken ortaya çıkmıştır: *araşdırmaymış*.

Olumsuzluk eki *-mA* ile isim-fiil eki *-mA'*nın daralmasıyla uyumsuzluğun meydana geldiği iki örnek tespit edilmiştir: *ğalmıyağıdı (kalmamıştı); okumıya (okumaya)*.

Soru eki *-mI* ile soru yapılırken, kendisinden önce gelen hecedeki ünlünün özelliklerinden bağımsız bir ekleşme söz konusudur: *dā mi?, bilmān mi?, oldu mūdū?, Songuldađlı mīdi?*

+*KıNA* eki bölge ağzında uyuma aykırı olarak ekleşmiştir: *sorüyōkinē, yōmuřkine, yoşkine*.

Bir örnekte uyuma uymuştur: *yōduřıná*.

Bölge ağzında *-ki* eki ve “ki” bağlacı uyuma uymuştur: *babamınkı, çouhundan, řindikimī*.

Yalnız bir örnekte uyuma uyulmadığı görülmüştür: *haľbuki*.

-ken zarf-fiilinin uyuma uyduğu örnekler mevcuttur. Ekin *-kene* biçimine de metinlerde rastlanmakta ve önlük-artlık uyumuna uyduğu anlaşılmaktadır: *éndiriřken, dērkene, ayluhın (aylıkken)*.

Vasıta hali ekinin ekleştiği örneklerde uyuma uyulduğu görülmüştür. Bölge ağzında *+IA* ekinin örneklerine daha az rastlanmakla birlikte *+nAn* biçimi oldukça yaygındır ve önlük-artlık uyumuna çoğunlukla uymuştur: *toprānan, daşınan, onnan, sizinen, beninen, bizinendi, kömürünen, sesinen*.

+IA vasıta hali eki ile karşılaşılan bir sözcükte ise önlük-artlık uyumu mevcut değildir: *harfile*.

+leyin ekinin işlevi *+nAn* eki ile sağlanmakta ve uyuma uymaktadır. Bir örneği mevcuttur: *sabānan*.

Metinlerde tespit ettiğimiz ama sebebi belli olmayan bazı uyumsuzluklar ise şöyledir: *baľsene, torünnerim, řōlá, ğatellemiş (katarlamış), niyá, biřāř, ğardařıñ*.

Üç birleşik sözcükte birleşme esnasında önlük-artlık uyumuna uyulmuştur: *nadağ (ne edek ~ne edelim), biréz (biraz), nōtuyōñ? (ne utuyorsun); nōtař, nōtađ, (ne utalım), nēdiciñ (ne edeceksin)*.

Alıntı Sözcüklerde Önlük-Artlık Uyumu

Alıntı sözcüklerde önlük-artlık uyumuna uyan sözcükler uymayanlara göre daha azdır. Bu uyum sözcüklerde ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler vasıtasıyla gerçekteşir. Metinlerde iki örnek Batı kökenli sözcüklerdendir. Gerileyici benzeşmelerle ilgili örneklere daha az rastlanmıştır.

İlerleyici benzeşme yoluyla: *fāhıridıđ (fakir), zahar (zahir), hasdaľıř (haste), ğabar (haber), ahraz (ahres), řábi, řábine (sahip), otopoşlar (otobüs), hasdāná (hastane), mécmür (mecbur), zatan (zaten), vaľlaha (vallahi), saľan (salon), irahmatľım (rahmetliğim), davıľ (davul)*.

Gerileyici benzeşme yoluyla: *ésgere (asker), tenēdi, tēne (tane)*.

Çađlayancerit ağzında alıntı sözcüklerde çoğunlukla önlük-artlık uyumuna uyulmamıştır; sözcüğün orijinali yahut ona en yakın söyleyiş esas alınmıştır: *cévaplarım, maáčir, tabī, héralde, heral, bahce, báhciyénen, āmin, pétroľda, řúKür, ayni, saľden (essahtan), idāre, misafir, herif, teráľdan, bazi, afiyetini, sēlámi_ aléyküm, irahmet, bareber, périřannınan, périřannardıđ, zahmed, périřan, ismāyil, hesab, háyíllisini, varıyeti, asgere, filan, imam, ğalem, imtihanara, telefonnar, zayıne, mahalle, tansıonúysa, havāľ_ ediyolar, antebe, belá, niřanniľadıđ, tahteyē, māsimlerim, ğatellemiş (katarlamış)*.

Kimi sözcük kök ve tabalarında hem uyuma uyan hem de uymayan, ikili biçimleri vardır: *ğardařıñ ~ ğardeşim; tahtıya ~ tahteyē; asgere ~ esgere; tarafda ~ teráľdan; bazi ~ bazi; irahmatľım ~ irahmet*.

Kökte Ünlü Değişmesine Bağlı Önlük-Artlık Uyumu

Çağlayancerit ağzında birkaç sözcük tabanında art sırada bulunan ünlüler ön sıraya geçmiştir: *emme (ama), dihe (daha)*.

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu ve Uyumun Bozulduğu Durumlar

Türkçe bir sözcükte, birinci hecede düz ünlü varsa, ondan sonra gelen heceler düz ünlülü olur. Birinci hecede yuvarlak ünlü varsa, ondan sonra gelen ünlüler ya düz-geniş ya da dar-yuvarlak olur. Buna düzlük yuvarlaklık uyumu veya dudak uyumu denir. Çağlayancerit ağzında düz ünlülü sözcüklerde görülen uyum, yuvarlak ünlülü sözcüklerdeki uyumdan daha fazla söz konusudur:

/m/ dudak ünsüzü ile /v/ diş-dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşarak uyum dışı kalan sözcükler, bölge ağzında düzleşerek uyuma dahil olmuştur. Bölgeden derlenen metinlerden bu düzleşmenin tamamen gerçekleşmediği, ara bir formda olduğu anlaşılmaktadır. /ı/-/u/ arası boğumlanan [i] ve /a/-/o/ arası boğumlanan [â] ünlüleri bu örneklerde takip edilmektedir. *davîl, yavrım, pamâa*.

-yor şimdiki zaman ekinin metinlerde düzlük-yuvarlaklık uyumunu genellikle bozduğu görülmektedir: *diyólár, olîmiş, gèdiyog, gèdiyolar, bilmüyöm, ayrılmüyö, isdiyön, gèliyön, ayrılmüyö, békliyom, olî, қаһаміyöm, düyö*.

Çok az örnekte, bölge ağzında -yor ekinin işlevini gören-î ve -ü şimdiki zaman eklerinin uyuma dahil olduğu görülür. İki örnekte ise -yé şimdiki zaman eki ile uyum gerçekleşir: *bulunü, uyanü, irahatsız olü, durmü, duyür, bilmiyım, gétmîdi, suvâl édî, demî, dî, bilmîm, gösderiyém, bilimiyém*.

Cevher fiili “i-” nin görülen ve duyulan geçmiş zamanının ekleşmiş ve ekleşmemiş biçimleri, yuvarlak ünlülü sözcüklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymuştur: *oқurumuş, yömuş, çocıudu, dörurduğ, yödu, oқurdu, çödu, oҳudurdu*,

Sistemli olarak tespit edilen bir diğer durum ise ilk hecedeki geniş-yuvarlak ünlülerden sonra gelen dar-yuvarlak seslerin ilerleyici benzeşme yoluyla geniş-yuvarlak ünlüye dönüşmesi ve böylece uyumu bozmasıdır. Çoğunlukla ikiz ünlülü sözcüklerde karşımıza çıkmaktadır: *soğ, oğlları, doordug*.

Eski şekliyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan “böyü-” fiilinin, ilk hecesindeki geniş-yuvarlak ünlü daralmış; ikinci hecedeki dar-yuvarlak ünlü de genişlemiş, böylece uyum bozulmuştur: *büyötmüş, büyüümüüm*.

Bir birleşik sözcükte ikinci sözcüğün ilk hecesi, birinci sözcüğün son hecesindeki ünlüyle düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiş ve birleşik sözcük uyuma dâhil edilmiştir: *oruşpuñar, sağl*.

Yuvarlak ünlülü bir heceyle başlayan bazı sözcüklerde çoğunlukla /y/ ünsüzün tesiriyle, /a/>/i/, /a/>[i], /a/>[i] değişiminden kaynaklanan düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu meydana gelmiştir: *buríyá, buriyé, oқumíya, gonusıçímış, adaniye*.

+nAn vasıta hali ekinin yuvarlak ünlülü sözcüklerle ekleşmesi sırasında, düzlük-yuvarlaklık uyumunun korunduğu örnekler mevcuttur: *onunan, onnarınan, toprānan*.

Alıntı Sözcüklerde Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Çağlayancerit ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyan ve uymayan sözcüklerin sayısı birbirine yakındır. Uyuma uymayanlar çoklukla Batı kökenli alıntı sözcüklerdir: *pétrolda, telefonnar, tansíonúysa*.

Kimi alıntı sözcüklerde, ilerleyici benzeşmeler yoluyla düzlük-yuvarlaklık uyumu sağlanmıştır. Bunlar da genellikle Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde dikkati çekmektedir: *saşan (salon), māsımlerim (masum), yāhıT (yahut), davığ (davul), hatınca (hatun)*.

Bir örnekte uyum gereği ikinci hecedeki geniş-yuvarlak ünlü, dar-yuvarlak bir ünlüye dönüşerek uyuma sokulmuştur: *doğdura*.

Darlık-Genişlik Uyumu

Türkiye Türkçesi ağızlarında önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarının dışında darlık-genişlik uyumu olarak adlandırabileceğimiz bir uyum daha söz konusudur. Çağlayancerit ağzında bu uyuma uyan örnekler işlek kullanılmıştır. Hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde, genellikle ilerleyici veya gerileyici benzeşmeler vasıtasıyla görülür. Ses düşmesi ve hece kaynaşmasıyla oluşan örnekleri de mevcuttur: *şéher, şéer (şehir), otoposlar (otobüsler), hēkâ (hikâye), dij (diye), sooğ (soğuk), çâarır (çağırır), dēeldi (değildi), pamâa (pamuğa), épée (epiyi), yuruyog (yoğur-), baaracağıñ (bağıracaksın).*

Bazı sözcüklerde çeşitli eklemeler sırasında uyum gerçekleşmiştir. Özellikle belirtme hali eki +I alan sözcükler, ekten önce geniş ünlü aldysa ek geniş ünlülü bir eke dönüşmüştür. Sözcük geniş bir ünlüden sonra yine geniş bir ünlüyü bünyesine dâhil etmiştir: *érkâa (erkeği), gūlaa (kulağı), ayaḥdayaḥ (ayaktayız).*

Ünlülerde Düşme ve Türeme

Ünlü Düşmesi

Çeşitli ses bilgisel etkenler nedeniyle sözcüklerin çoğunlukla iç, daha az oranda da ön ve son seslerinde bulunan ünlülerin kullanılmaması durumu (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 253) ünlü düşmesi olarak tanımlanır. Çağlayancerit ağzında ünlü düşmesi, genellikle orta hece ünlüsünün vurgusuzluğu sebebiyle ortaya çıkar. Bölge ağzında vurgusuz orta hece ünlüsü dışında yaygın olan ünlü düşmeleri çeşitli ses olaylarına bağlı olarak gerçekleşir ve bunlar çoğunlukla sözcük ortasında görülür. Yine hece düşmesi, hece kaynaşması, ünlü ünlü birleşmesi ile ünlü ünsüz kaynaşması örneklerinde bir ünlü mutlaka düşer. Bu nedenle bunları da birer ünlü düşmesi kabul edilebilir.

Özellikle, en az iki veya ikiden fazla heceli sözcüklerde, vurgusuz dar-düz orta hece ünlüleri /ı/, /i/ ve türevleri ile düz-geniş /a/, /e/ ünlüleri ve türevleri düşer. Nadiren /u/, /ü/ ünlüleri de düşer: /ı/, /i/ dışardan, *ğaynanam, ğaynım, yöḥarda, aley (alayı); /a/, /e/ ordan, şorda, orda, burda, burdağmış, bürdan, ördan; /u/, /ü/ öbürlerin.*

Ünlü ile biten bir sözcükten sonra yine ünlüyle başlayan başka bir sözcük gelirse, birinci sözcüğün sonundaki ünlü düşer. Düşen ünlüden önceki ünsüz, ikinci sözcüğün başındaki sesle hece kurar. Metinlerde yardımcı fiille kurulan iki bileşik fiilde rastlanmıştır: *irâz_ ossuñ, havâ_ ediyolar.*

Zaman zaman da düşen ses, ses değerini diğer ünlüye bırakarak uzun ünlüyü meydana getirir. Bu durum ünlü birleşmelerinde görülmüştür: *nōtuyoñ (ne utuyorsun), nōtağ, nōtağ (ne utalım), nēdiciñ (ne edeceksin).*

Cevher fiili “i-”nin eklemesi sırasında ünlü düşmesi meydana gelmiştir. Bazı örneklerde düşen ünlülerden biri ses değerini diğer ünlü üzerine bırakarak onu uzatmıştır: *gétđidi (gitti idi, gitmişti), yösa, şemiş, gonusıçımı, aşımış, yödu.*

Hece düşmesi yoluyla da ünlülerin düştüğü görülmüştür: *bura (buraya), bēkliyém (bekleyeyim), saḥden (essahtan), heraḥ (herhalde), diyem.*

Bölge ağzında, şimdiki zaman ve gelecek zaman eklerinde meydana gelen hece kaynaşmaları da ünlü düşmesine birer örnektir. *-dlk, -AcAk* sıfat-fiil eklerinde de bu tür düşmeler meydana gelmiştir: *olımiş, yápı, gēdiyoğ, durmü, қаһamiyóm, bilmüyóm, açıyoğ, yapıyoğ, dıciñ, nótucuñ, soracāni, isTedđini.*

Ağırlıklı olarak hece kaynaşması sırasında /g/, /ğ/ ve /y/ ünsüzlerinin yanında bir ünlünün daha düştüğü gözlenmiştir. /h/, /n/ ünsüzlerine ait birer örnek mevcuttur: *dānin (dağının), çārımı, ābi, dōrurduğ, yémāmizi, aşışā, güÇcüyum, durı, doğmülüm, aḥāni (alayını), şurā, hasdānā, gardaşıñ, ěmize.*

Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme şartlarına bağlı bazı sebeplerle kelimenin ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi olayına ünlü türemesi denir (Korkmaz, 1992: 161). Çağlayancerit ağzında ünlü türemesi sözcük başında, ortasında ve sonunda meydana gelmektedir. Sözcük başında türemeler diğer türemelere göre fazladır.

Bilhassa Türkçede sözcük başında bulunmayan /r/, /l/ akıcı ünsüzlerinin önüne dar bir ünlü olarak sözcüğün Türkçenin ses kurallarına uydurulduğu görülmüştür. Bölge ağzındaki metinlerde, sözcük başında yalnız /ı/, /i/, /u/ ünlüleri tespit edilmiştir: *ırahat, irāz_ossuñ, irezilliK, ırahat, ulān, uruHun*.

Sözcük ortasında ünlü türemesi, Çağlayancerit ağzında işlek olarak kullanılmamıştır: *üçüret, hepisi*.

Bir örnekte sözcüğün en eski şeklini koruduğu anlaşılmaktadır: *yalıñızsıñ<yalıñ öz*

Sözcük sonunda türemeler, sınırlı sayıda Türkçe sözcükte tespit edilmiştir. “hemi” sözcüğü bölge ağzında sistemli olarak türemiş biçimiyle kullanılmıştır: *búrũ sürü (bir sürü), hemi*.

“giveyi” sözcüğünde türeme meydana gelmemiştir. Sözcük aslı şekline yakın bir kullanımdadır: *giveyi<göyegü<küdegü*

Yine bölge ağzında cevher fiili “i-”nin isim ve fiil çekimlerinde aslı şeklinin kullanıldığı görülmüştür: *ğalmıyağıdı, delleridi, zenginidi, varıdı, okurumuş, zenginimiş, varımış*.

Yine bir sözcükte, sözcük sonunda *-ken* zarf-fiil ekinden sonra ses türemesi mevcuttur: *dêrkene*.

Ünlü Değişmeleri

Ünlülerin ünlüleri veya ünsüzlerin ünlüleri etkilemesi sonucunda ünlülerin nitelik değiştirmesine ünlü değişimi denir (Korkmaz, 1992: 159). Çağlayancerit ağzında ünlü değişimleri genellikle ses uyumları, gerileyici ve ilerleyici benzeşmeler ile kimi ünsüzlerin çevresindeki ünlüleri etkilemesi sonucu oluşur.

Ön Ünlülerin Arthlaşması

/e/ ünlüsünün /a/, [ä], [á], /ı/ ünlülerine değiştiği yahut arthlaştığı örneklere bölge ağzında sıkça rastlanır. Bunlar içindeki en yaygın değişim /e/>[á] değişimidir. Bu değişimin en önemli nedeni ise /k/, /g/, /n/ ünsüzleri, ince sıradan devam eden sözcüklerde arka damakta /k/, /g/, /ñ/ olarak boğumlanmıştır: *émâyînen, êrkâa, görüncâk, içân, dâ mi (değil mi), yémâmizi, bilmâñ, dâğlıdı*.

Üç örnekte ise kişisel kullanıma bağlı olarak ortaya çıkmıştır: *şôlá, niyá, ben dâ*.

/e/>/a/ değişimi çoğunlukla Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerde görülmüş ve ilerleyici benzeşmeler yoluyla ortaya çıkmıştır: *habar, bareber, galakôyü, hasdâna, zatan*.

Üç örnekte yine şahsi kullanıma bağlı olarak görülmüştür: *bişâf, êvecâ, êrkâa*.

/e/>[ä] değişmesi iki örnekte tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden biri yine /g/ ünsüzünün kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Diğeri ise kişisel kullanıma bağlıdır: *ârî (eğri), gâliniñ*.

/e/>/ı/ değişmesinin nedeni ilerleyici benzeşmedir. Zaten iki örnekte tespit edilen bu değişme aslında /e/>/a/>/ı/ şeklinde gerçekleşmiştir: *gaybırlı, aylıñın*.

/ı/ ünlüsünün /a/, [ä], /ı/, [í], [ú] ünlülerine arthlaştığı örnekler oldukça işlektir. /i/>/a/ değişmesinin en önemli nedeni Arapça ödünç sözcüklerdeki ilerleyici benzeşmelerdir: *saħar, sâabi, va||aha*.

Bir örnekte ise belirtme hali ekinin kendinden önceki eke uyum sağlama çabasıdır: *góbâa*.

/i/>[á] değişmesinin asıl değişim sırası /i/>/e/>[á] olmalıdır. /g/ ünsüzünün arthlaştırması bir örnekte görülse de bölge ağzı için karakteristiktir: *dêâlmış*.

/i/>[í] değişmesi en yaygın görülen arthlaşmadır. İnce sıradan devam eden bir sözcükte, ön damakta boğumlanması gereken /k/, /g/, /n/ ünsüzleri orta veya arka damağa çekilerek /k/, /g/, /ñ/ olarak boğumlanmıştır. Bu sırada /i/ ünlüsü arthlaşarak /ı/ ile /i/ arasında boğumlanan [í] ara ses formuna dönüşmüştür. Bölge ağzı için karakteristik bir değişimdir: *gêldiñ, gêdıdı, éliniñ, seniñ, bilmezdiğ, gêlsiñsene, bêlledig, ebemiñ, évinde, dâğazzemiñ*.

Yalnız bir örnekte görülen /i/>[ú] değişimi ise şahsi kullanıma bağlı olarak görülmüştür: *búrŭ sürü*.

Kimi ince sıralı sözcüklerde /y/ ve /r/ ünsüzleri yanında bulunan /i/ ünlüsü [í] ünlüsüne değişmiştir. Bunlardan bir sözcükte hem ilerleyici hem de gerileyici benzeşme etkiliyken diğerinde kişisel kullanıma bağlı bir değişim mevcuttur: *tansíyon, evlendím*.

Bölge ağzında görülen bir başka artılılaşma olan /i/>/ı/ değişmesinin en mühim nedeni yine ilerleyici benzeşmelerdir. Bu değişim /i/>[í]/>/ı/ doğrultusunda gerçekleşmiştir: *fâhırídıg, gaybırıl*.

Bir örnekte bu değişimin kullanımı kişiseldir: *herıf*.

Yine bu değişme -ki ekinin kendinden önceki art ünlülü heceyle önlük-artlık uyumu çerçevesinde benzeşmesi sonucu tespit edilmiştir: *yokkına, yōdukıná, babamınkı*.

/ö/>[ó] değişimi ince sıradan bir sözcükte, ön damak /k/, /g/, /n/ ünsüzleri yerine kullanılan /k/, /g/, /ñ/ ünsüzleri yanında görülmüştür: *kóylüler, óretmen, góbáa, ópsúñ*.

Bir örnekte tespit edilen /ü/>/o/ değişmesi ilerleyici benzeşme yoluyla ortaya çıkmıştır: *otoposlar*.

/ü/>[ú] değişmesi yaygın görülen değişimlerinden biri olup, /e/>[á], /i/>[í], /ö/>[ó] değişmeleri gibi ince sıradan sözcükteki ön damak ünsüzlerinin orta ve arka damağa kaymasıyla ortaya çıkmıştır. Bölge ağzı için karakteristiktir: *gözúñuzú, gúnümüz, bükúdü, şúKür, böyüdü, güÇcüyum, güçcüü, dúún, ölünúñ*.

Bir örnekte görülen /ü/>/u/ değişmesi aslında /ü/>[ú]/>/u/ doğrultusunda gerçekleşmiş olup bir örnekte bulunmaktadır: *bōsuñ*.

Art Ünlülerin Önlüleşmesi

Art ünlüler, özellikle /c/, /ç/, /r/, /ş/, /y/ ünsüzlerinin inceltici özelliği sebebiyle, bölge ağzında işlek olarak görülmektedir. Bunların dışında farklı ünsüzlerin yanında da kişisel kullanımlara bağlı olarak tespit edilmiştir. Metinlerde /a/ ünlüsünün [á], /e/, /é/, [é], /i/ ünlülerine değiştiği tespit edilmiştir. En yaygın değişme arka damak /a/ ünlüsünün orta damağa kaymasıyla ortaya çıktığı /a/>[á] değişmesidir; karakteristik olarak görülmektedir: *şuríyá, yáşında, çáláyancerit, çáardılar, diyólár, hocáydı, cándarmaydı, váy, anáñ, soná, báhciyénen, filán, idäre*.

/a/>/e/ değişmesi ise /a/>[á]/>/e/ doğrultusunda gerçekleşmiş olup işlek olarak kullanılmaktadır. Bölge ağzında bu değişimin ana nedeni ilerleyici ve gerileyici benzeşmelerdir: *émme, gátellemiş, aley, saşden, teráfđan, bareber, tahteyě*.

Yönelme hali eki +a'nın /y/ ünsüzünden kaynaklanan bir önlüleşme eğilimi gösterdiği bilinmektedir: *buriye, gariye, adaniye, tahteyě*.

/a/>/é/ değişimi de gerileyici benzeşme nedeniyle ortaya çıkmıştır: *ésgere, tene*.

Bir örnekte ilerleyici benzeşme nedeniyle görülen /a/>[é] değişmesi, diğer örneklerde yine yönelme hali eki +a'nın /y/ ünsüzünün tesiriyle önlüleşmesi neticesinde meydana gelmiştir. Bu ses değişmesi yine /a/>/e/>[é] doğrultusunda ortaya çıkmış olmalıdır: *buriyé, gociyé, biréz*.

İşlek değişmelerden biri olarak görülen /a/>/i/ değişmesi, /y/ ünsüzünün önce önlüleştirici sonra daraltıcı tesirleriyle meydana gelmiştir. *adaniye, galmiyağıdı, gociyé, buriyé*.

/ı/>[é] değişmesi yalnız bir örnekte belirtme hali ekinin yanında bulunan /y/ ünsüzünün inceltici tesiri ve ilerleyici ses benzeşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. *élmíyé*.

Bölge ağzında /ı/ ünlüsünün [í], /i/, /ü/ ünlülerine değiştiği görülmüştür. Bu önlüleşmelerin asıl nedeni, başta söylediğimiz gibi /c/, /ç/, /r/, /ş/, /y/ ve bunlara ek olarak /ñ/ ünsüzleridir. En işlek örneğini /ı/>[í] önlüleşmesi oluşturmaktadır: *açıyog, çırpar, sālŭñ, gariye, herívim, yırağ, çŭrŭllardı, ayrıldı, onnarınan, analŭñ, çíg, alıólár, buriye, şuríyá, ılıcía, yaylıya, varíyüm, āzasıñ*.

/ɪ/>/i/ değişmesi /ɪ/>[i] ara merhalesinin bir sonraki aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanımı bölge ağzında işlek bir önlüleşmedir. Hece kaynaşması, ses düşmesi ve kısmen de ilerleyici benzeşmeler yoluyla tespit edilmiştir: *ğonuşicîmiş, çâarım, araşdırmaymış, ğardaşññ, analññ, aynı, torünnerim, bazı*.

Bir örnekte ise /ɪ/>/ü/ değişmesine rastlanmıştır: *ayrılmüyö*.

Bölge ağzında /o/ ünlüsünün [é], [i], [i̇], [ó], /ö/, [ö̇], /ü/ gibi çok çeşitte ünlüye değiştigi yahut önlüleştiği tespit edilmiştir. Bu değişmelerin tamamının şimdiki zaman eki -yor üzerinde bulunması da şimdiki zaman eki çeşitliliği bakımından dikkat çekicidir. Bu durum ağız haritasının çizilmesini zorlaştırmaktadır. Şimdiki zaman ekinin hangi şekillerde kullanıldığının daha sağlıklı bir biçimde tespiti için derleme kayıtları artırılmalıdır; zira bazı işlek olmayan kullanımlar şahsa bağlıdır. Aşağıda bu değişime ait şimdiki zaman ekinin kullanımları gösterilmiştir: /o/>[é] *ğosderiyém; /o/>[i] géljím; /o/>[i̇] gédıyım, bilmıyım; /o/>[ó] sóryö, kağılmıyó, diyólár, seçiyóg; /o/>/ö/ bilmıyóm, bilmüyóm, diyö, ayrılmüyö; /o/>[ö̇] sóryökiné, géliyödü, gélmiyö; /o/>/ü/: bilmıyüm, varıyüm, géliyüm*.

/u/>[ú] değişmesi ve bir sonraki merhalesi olan /u/>/ü/ değişmeleri bölge ağzı için karakteristik ve işlek değişmelerdendir. Genellikle şimdiki zaman ekinde önceki hecede, görülen geçmiş zaman ekinde ve soru eki mI'nın kullanımında tespit edilmiştir. Ağırlıklı /y/ ve /r/ ünsüzlerinin yanında görülmektedir: *oturúduę, vurúyo, tansıonúysa, durúyom, duymúyó*.

Bunların yanında kişisel kullanımlar da mevcuttur: *búññ, bú*.

/u/>/ü/: *sóryö, géliyödü, bulunı, çocuęlüüm, duymüyö, durdu mūdü?*

İki örnekte de ilerleyici benzeşme vasıtasıyla ortaya çıkmıştır: *mécmür, torünnerim*.

Dar Ünlülerin Genişlemesi

Metinlerde /ɪ/ dar ünlüsünün [á], /a/, [é] ünlülerine değiştigi görülmektedir. Bölge ağzı için en karakteristik değişmelerden biri olan /ɪ/>/a/ genişlemesi işlek olarak görülmektedir. Burada ünlü karşılaşmalarındaki benzeşmelerin (M. D. Erdem ve Kirik, 2011: 84) tesiri daha fazladır: *ğulağamda, baaracağıññ, çâarıyım, hayarlı, ayahdayah, sahar*.

Yine /ɪ/>[á] değişmesi /ɪ/ ünlüsünün yarı dar /a/ ünlüsüne dönüşmesiyle kendini göstermiştir: *dqá, çâar, kucağana, vardá_ya*.

Yalnız bir örnekte görülen /ɪ/>[é] genişlemesi, şahsi kullanıma bağlı olarak, bir örnekte tespit edilmiştir: *ğayémbabam*.

/i/ ünlüsünün /a/, [á], /e/, /é/, [é] ünlülerine değişmesi de bölgede işlek olarak tespit edilmiştir. Bunlardan /i/>/a/, [á] değişmesi genellikle ilerleyici benzeşmeler yoluyla ortaya çıkmıştır: *sahar, góbáa, vağlaha, sáabine, değálmış*.

/i/>/e/, /é/ değişmesi bazı alıntı kelimelerin özellikle ilk hecelerinde görülebildiği gibi ilerleyici benzeşmeler yoluyla da tespit edilebilmektedir. Kapalı /é/'nin bulunduğu örneklerde aslı unsur mu değişme mi olduğu tartışmalıdır: *déel, épēy, épée, édip, éyice, gédıyuññ?*

Aydın (2002: 24) bu genişlemeye /h/ ünsüzünün yanında rastlanmasının bu ünsüzün genişletici bir özelliği olmasına bağlamakta ve Ercilasun'un *Kars İli ve Yöresi Ağızları* adlı çalışmasında da aynı örneklerin var olduğunu (bk. 2002: 93) işaret etmektedir. Çağlayancerit ağzında da aynı örnekler tespit edilmiştir: *hēs, hēc, hēkā*.

Metinlerde yalnız /y/ ünsüzünün yanında ortaya çıktığını takip ettiğimiz /i/>[é] değişmesine ait örnekler de işlektir. Bu değişme, normal açıklıktaki /e/'den yarı açık bir /e/ ünlüsüne değişen /i/ ünlüsünün genişlediğini göstermiştir: *ééce, ébiyé, émrediyédi, iyiyédi*.

/u/ ünlüsünün /o/, [n] ünlülerine dönüştüğü örnekler bölge ağzında sınırlıdır. Bunlar ikiz ünlü karşılaşmalarında tespit edilmiş; düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan bir değişme olarak göze çarpmıştır: *soğğ, doğrdüğ, doęmłu*.

Günümüz Türkiye Türkçesi'nde değişmiş şekliyle karşılaşılan bazı sözcüklerin Çağlayancerit ağzında korunduğu tespit edilmiştir: *şora, şö, yôharda*.

/ü/ ünlüsünün /o/, /ö/, [ô] dönüştüğü sözcükler de genellikle aslî şekillerin korunması izlenimi vermektedir. /ü/ > /o/ değişmesinin bir örneğine, alıntı bir sözcükte ilerleyici benzeşme yoluyla rastlanmıştır: *otoposlar*.

/ü/ > /ö/, /ü/ > [ô] değişmelerine ise yalnız Eski Türkçedeki şeklini koruyan "büyü-" fiilinde rastlanmıştır. /ü/ > [ô] değişmesi /ü/ > /ö/ değişmesinin bir ara merhalesini oluşturmaktadır. Sistemli olarak kullanılmıştır. Değişim genellikle ikinci hecede meydana gelmiştir. *böôtdüg, büyümişüm, büôtdüg, böyödük*.

Bir örnekte kullanımı ise kişiseldir. *törkü*

Geniş Ünlülerin Daralması

Çağlayancerit ağzında ünlü daralmasına oldukça sık ve genellikle sistemli olarak rastlanır. En çok çeşidi bulunan değişmelerdendir.

/a/ ünlüsünün /ı/, [i], /i/, /u/, [ú], /ü/ ünlülerine değiştiği örnekler bölge ağzında sıklıkta. Bunlar genellikle /y/ ünsüzünün daraltıcı özelliğinin bir sonucudur. Bunun dışında farklı nedenlerle darlaşan örnekler de mevcuttur.

/a/ > /ı/ değişmesinin bir önceki merhalesi olan /a/ > [â] değişmesine bir örnekte rastlanmıştır. Sözcük sonunda vurgusuzluk sebebiyle ortaya çıkmıştır: *çâdırda*.

/y/ ünsüzünün /a/ > /ı/ değişmesinde daraltıcı özelliği yanında /a/ > [i], /i/ değişmelerinde inceltici özelliğiyle de karşılaşmıştır. Bölge ağzında /y/ kaynaştırma ünsüzüyle kurulan yönelme hali ekinden önce gelen geniş ünlü, ekleşme sırasında daralmıştır. Bölgede örnekleri sistemlidir: *ılcığa, burıyá, adaniye, élmıyé*.

-mA olumsuzluk ve isim-fiil ekinin daraldığı örnekler bütün Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi bölge ağzında da sistemlilik arz etmektedir: *ğıldırımıya, galmıyağıdı, oğumıya*.

Bir örnekte ise ulama vasıtasıyla ortaya çıkmıştır: *bu_ıdarlıg*.

"çağır-" fiilinin Çağlayancerit ağzında daima daralan ikiz ünlülü örnekleri tespit edilmiştir: *çırırılddı, çırır*.

"daha" sözcüğünün bölgede sistemli olduğu bilinen, *uyum değişmesine* (bk. Gülensoy, 1988: 34) uğramış bir biçimi kullanılmıştır: *dihe*.

Dar-yuvarlak ünlülere dönüşen /a/ ünlüsünün örneklerine bölge ağzında birkaç sözcük dışında rastlanmamıştır. Gelecek zaman eki -AcAk, sistemli olarak -UcU biçiminde büzüştüğü için bir değişim söz konusudur (/a/ > /u/): *ğonuşucu, ğonuşdurucu*.

/y/ ünsüzünden kaynaklı bir daralma örneğine /a/ > [ú] değişiminde de rastlanmıştır: *şurúye*

-AyIm birinci teklik şahıs istek ekinin bir örnekte önlüleşmiş dar-yuvarlak biçimine rastlanmıştır (/a/ > /ü/): *olüüm*.

Bölge ağzında /e/ ünlüsünün [é], /è/, /i/, [í], /ı/ ünlülerine değiştiği; bunlardan en sistemli olanın /e/ > /i/ değişimi olduğunu söylemek mümkündür. Yine çoğunlukla /y/, kimi zaman da /c/ ünsüzünün daraltıcı özelliğiyle tespit edilmiştir (/e/ > [é]): *söliyék, dijél, gélmiéli, ébiyé, émrediyédi, békliyé, bilimiyém, biyaz, dériyé, içerié, báhciyénen*.

/e/ > /i/, [i] değişmesinde -AcAk gelecek zaman eki ile ilerleyici benzeşme ile -Inca zarf-fiil ekindeki değişmeler dikkat çekicidir: *géllici, dıciñ, gélinci*.

Bir örnekte şahsa bağlı bir kullanım söz konusudur: *ived*.

Kimi alıntı sözcüklerde, ilk hecede /e/ > /è/ değişimi görülmüştür: *pétrolda, périşannydıh, émrediyédi, hémşire mimşire*.

/e/>/ı/ değişmesinde ilerleyici benzeşmenin tesiri vardır. -ken ekinin uyuma uygun olarak eklenmesi sistemlidir: *Gaybırlı (Gayberli), aylıhın (aylıkken)*.

Çağlayancerit ağzında /o/ ünlüsünün /ı/, [i], [i̇], [ò], [ò̇], /u/, [ú] ünlülerine daraldığı örneklerle genellikle şimdiki zaman eki -yor üzerinde rastlanmıştır. Ek genellikle sistemli olarak daralmış ve bir kısım örnekte de önlüleşmiştir: /o/>/ı/ *bilmiyim; /o/>[i̇] géliim; /o/>[i̇] gèdiyim, bilmiyim; /o/>[ò] yiyön, isdiyön, nòtuyön?, géliyön; /o/>[ò̇] sorüyökinē, kaḥamiyöm, aliyöm; /o/>/u/ gèdiyüñ?, biliyüñ; /o/>[ú] gèdiyüg, varyüñ, yatiyüm; /o/>/ü/ bilmiyüm, varyüm, gèliyüm.*

/o/>[n] değişimi veya bu değişimin bir sonraki aşaması olan /o/>/u/ değişimine kimi farklı sözcüklerde de sistemli olmamak kaydıyla rastlanmıştır: *saól, soğ, önnar, unnarı.*

/ö/ ünlüsünün daraldığı örnekler /o/ ünlüsüne göre oldukça azdır. /y/ ünsüzünün daraltıcı tesirinden dolayı tespit edilmiştir (/ö/>[ò̇]): *galaköyü, böle, böyödük, böyüg.*

/ö/>/ü/ değişimi bir örnekte ortaya çıkmış olup /ö/>[ò̇]/>/ü/ biçiminde bir yol izlemiştir: *küde.*

“büyük” sözcüğünde standart Türkiye Türkçesi’ndeki kullanımının aksine aslı şeklin korunduğu görülmüştür: *böyüdü, bösuñ, böyük.*

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Çağlayancerit ağzında düz ünlülerin yuvarlaklaştığı örnekler kısıtlıdır. Genellikle /y/ ünsüzünden sonra gelen yuvarlak ünlünün de tesiriyle /y/ ünsüzünden önce gelen ünlünün yuvarlaklaştığı görülür. -yor ekinde sıklıkla karşılaşılan bu durumun örnekleri yaygındır.

/a/ ünlüsünün [â], [n], /u/, [ú] ünlülerine değiştiği örnekler sınırlıdır. Sistemlilik arz etmeyen bu değişimlerden yalnız /a/>/u/ değişimi, -AcAk ekinde büzüşme yoluyla ortaya çıkmış ve bölge ağzında işlek olarak kullanılmıştır: *gonuşucu, sorucu; /a/>[â] saâ, gâcağı, biliyâdim; /a/>[ò] doömpuñar (doğanpınar).*

Bir örnekte ise ilerleyici benzeşme yoluyla ortaya çıktığı anlaşılmıştır (/a/>[ú]): *şurıye.*

Dudak ünsüzü /b/ ve diş-dudak ünsüzü /v/’nin yuvarlaklaştırıcı tesiriyle rastladığımız /e/>[è] değişimi, bölge ağzında yaygın değildir: *nè bilim, évelden.*

/ı/>[i̇] değişimi bir örnekte dudak ünsüzü /b/’nin yanında görülmüştür. *sabir.*

/ı/>/u/ değişimi, Çağlayancerit ağzında bir birleşik isimde mevcuttur ve sistemlidir: *oruçpuñarı.*

Dudak ünsüzlerinin yanında görülen işlek değişimlerden biri de /i/>[i̇] ve bu değişimin bir sonraki aşamasında /i/>/ü/ değişimidir. Daha çok şimdiki zaman ekinin olumlu veya olumsuz cümlelerdeki biçiminde kendini göstermiştir. /y/ ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı özelliğini de unutmamak gerekir. *kaḥamiyöm, bilmüyöm, ayrılmüyö, gèdiyüm, düyölar.*

Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Çağlayancerit ağzında en az görülen değişim yuvarlak ünlülerin düzleşmesidir ve bu tür değişimler çoğunlukla sistemlidir. Bu durum büyük ünlü uyumu olarak bilinen düzlük-yuvarlaklık uyumunun bölge ağzında güçlü olmasından kaynaklanmaktadır.

/o/ ünlüsünün şimdiki zaman ekinin farklı kullanımına örnek teşkil edecek biçimde [á], [é], /ı/ ünlülerine değiştiği tespit edilmiştir: /o/>[é] *gösderiyém, görüyéseñ, bilimiyém; /o/>/ı/ bilmiyim.*

/o/>[â] değişimi ise şahsa bağlı olarak kullanılmıştır: *átiz (atoyoruz);*

/ö/>[è] değişimi /ö/>/e/ değişimine uzanan bir ara merhalelidir. Bölge ağzında /y/ ünsüzünün eridiği bir örnekte görülmüştür: *èle.*

/ö/>/e/, /è/ değişimi de yalnız bir örnekte tespit edilmiştir; kurallı değildir: *èrtmen, èrtmen.*

/u/>[â] değişimi, ardından gelen /u/>/a/ değişimi iki örnekte tespit edilmiştir. Gerileyici benzeşme yoluyla ortaya çıkmıştır: *maacı, pamâa.*

Bölge ağzında /u/>[i], bu değişimin bir sonraki aşaması /u/>/1/ değişiminin dudak ünsüzlerinin yanında, sistemli ve en yaygın değişim olduğunu söylemek mümkündür. Hem Türkçe hem de alıntı sözcüklerde görülmesi dikkat çekicidir: *yavrim, yâhid, davî, biliyâdim, duymır, mihtarlıy*.

Gerileyici benzeşme yoluyla bir örnekte /ü/>/i/ değişimi tespit edilmiştir: *giveyi*.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Kahramanmaraş'a bağlı Çağlayancerit ilçesinin ünlülere dayalı ağız özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Çağlayancerit'ten daha önce 6 yerleşim yerinden alınan 19 derlemeden farklı ağız özelliklerini barındırdığı düşünülen 5'i değerlendirilmiştir. Bölge ağzı; (I) ünlüler ve ünlü çeşitleri, (II) ünlülerde uzunluk kısalık ve uzun ünlüler, (III) ikiz ünlüler, (IV) ünlü uyumları ve ünlü benzeşmeleri, (V) ünlülerde düşme ve türeme (VI) ünlü değişimleri açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunlara göre elde edilen sonuçlar şöyledir:

1. Çağlayancerit, uzun yıllar bölgede hüküm süren Dulkadiroğlu Beyliği içinde yaşayan Bayat, Beğdili ve Avşar boylarından etkilenmekle birlikte Cerid aşiretinin yaşadığı bölge olarak bilinmektedir. Bölge ağzının oluşmasında bu boylar ve aşiretin tesiri olduğu açıktır.
2. Kahramanmaraş ağzının Karahan'ın sınıflandırmasında, Batı Grubu ağızları içinde 7. alt gruba dâhil edildiği bilinmektedir. Çağlayancerit ağzında "ünlüler"e dair elde edilen sonuçlar da bu sınıflandırmayı doğrulamaktadır.
3. Çağlayancerit ağzında, Oğuz-Türkmenlerin ayırt edici bir özelliği olan kapalı e ünlüsü (è) sistemli olarak ilk hecelerde görülmektedir. Bazı sözcüklerde ise açık e ünlüsü (ä) tespit edilmiştir.
4. Batı Grubu ağızlarının karakteristik bir özelliği olan art ünlülerin önlüleşmesi hadisesi /c/, /ç/, /l/, /r/, /ş/ diş ve diş eti ünsüzleriyle /y/ akıcı ünsüzünün tesiriyle bölge ağzında hem kökte hem de ekte yaygın olarak tespit edilmiştir. Bu durum bütün Oğuz-Türkmenler lehçelerinde yaygın olarak görülür.
5. Çağlayancerit ağzında Batı Grubu ağızlarında görülen [â], [ô], [õ] geniz ünlülerine rastlanmaktadır.
6. Bölge ağzında /ñ/, /ğ/, /k/ gibi art damak seslerinin tesiriyle ön ünlülerin arthlaşması hadisesine art ünlülerin önlüleşmesi hadisesine göre daha sık rastlanmıştır. Bunun yanında geniş ünlülerin daralmasına ait örnekler de sıklıkta vardır.
7. Alıntı sözcüklerdeki uzun ünlülerin normal süreli ünlüye dönüştüğü örnekler rastlansa da ağırlıklı olarak uzun ünlülü biçimleri tercih edilmiştir. Kimi zaman da ikili kullanımlara rastlanmıştır.
8. Önlük-artlık uyumu ağırlıklı olarak ilerleyici; daha az da gerileyici benzeşmeler yoluyla sağlanmaktadır. Bu uyum yöre ağzında tamdır. Öyle ki *-yor, -ken, -ki, -leyin gibi* ölçünlü Türkçede uyuma aykırı olan ekler bölge ağzında genellikle uyuma dâhildir. Cevher fiiliyle kurulan yapılarda da bu durum görülür.
9. Alıntı sözcüklerde hem önlük-artlık hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan sözcüklerle daha çok karşılaşmıştır.
10. Çağlayancerit ağzında darlık-genişlik uyumu ilerleyici ve gerileyici benzeşmeler ile ses düşmesi ve hece kaynaşması yoluyla sıklıkla tespit edilmiştir.
11. Çağlayancerit ağzında, Türkçe sözcüklerin ilk hecesinde var olduğu tartışılan uzun ünlüler tespit edilmiştir. Bunların vurguya dayalı olmadığı, düzenli olarak görüldüğü söylenebilir.
12. İkincil ünlü uzunlukları genellikle /g/, /ğ/, /h/, /k/, /k/, /l/, /m/, /n/, /r/, /y/, /z/ ünsüzlerinin erimesiyle kendini gösterir; daha az da büzülme ve derilme ile ortaya çıkar.
13. Ünlü uzamasının ilk merhalesi olarak da kabul edilen ve en yaygın görülen ikiz ünlü çeşidi eşit ikiz ünlülerdir. Hem ekte hem de kökte tespit edilen bu ünlüler /g/ ve /ğ/ ünsüzlerinin erimesiyle kendini daha çok gösterir.
14. Çağlayancerit ağzında vurgusuz orta hece ünlüsü (ı)'nın düştüğü örnekler çokluktur. Cevher fiili "i-" de bu bağlamda sıkça düşer.
15. Ünlü türemesine /r/ ve /l/ akıcı ünsüzlerin önünde sıkça rastlanırken sözcük ortasında da türemeler görülür.

Bunların dışında Çağlayancerit ağzının 7. Alt grupta hangi ikinci derecedeki alt gruba dâhil olduğu bölge ağzının morfolojik ve sentaktik açıdan incelenmesiyle ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte bölgeye dair belirlenecek farklı özellikler bize sınıflandırma çalışmalarında kolaylık sağlayacaktır. Bölge ağzı üzerine yeni derleme faaliyetlerine devam edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim* (C. 3). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksu, A. (2013). *Nurhak ve yöresi ağızı (inceleme-metinler-sözlük)*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Alkaya, E. (2008). Türk lehçeleri arasında sözcük alış verişi ve söz varlığı değişimi: Osmaniye Tatar ağızı örneği. *Journal of Turkish Studies, Volume 3 Issue 3(3)*, 77-101. doi:10.7827/TurkishStudies.331
- Asil, E. (2021). Elbistan/Alembey ve Ekinözü/Alışar köyleri ağızlarından derleme sözlüğüne katkılar. *Asya Studies, 5(17)*, 153-164. doi:10.31455/asya.882766
- Aydın, M. (2002). *Aybastı ağızı: (İnceleme - metin - sözlük)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başdaş, C. (2007). Türkiye Türkçesinde aslı uzunluk belirtileri. *Journal of Turkish Studies, 2(2)*, 89-101.
- Bilgin, A. (2006). *Elbistanca sözlük: Örnekleriyle Elbistan ağızı*. Pınar Yayınları.
- Boz, E. (2014). Türkiye Türkçesinde uzun ünlülerde vurgu. *İlmi Araştırmalar, (14)*, 29-36.
- Bölük, R. ve Erdem, M. D. (2021). Antalya Kaş ağızından derleme sözlüğüne katkılar. *Journal of History School, LII(LII)*, 2044-2063. doi:10.29228/joh.49542
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapılmayan il ve ilçeler. *Journal of Turkish Studies, Volume 8 Issue 1(8)*. doi:10.7827/TurkishStudies.4358
- Buran, A. (2007). Çağdaş Türk yazı dillerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında ikincil uzun ünlüler. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni: 10-12 Nisan 2006: Bildiriler içinde* (s. 31). II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, sunulmuş bildiri, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Caferoğlu, A. (1945). *Güney Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar: Malatya, Elâziğ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş vilâyetleri ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağlayancerit Belediyesi. (2021a). Çağlayancerit nüfus yapısı. <https://www.caglayancerit.bel.tr/>. Resmi. 5 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.caglayancerit.bel.tr/i/caglayancerit-nufus-yapisi.html> adresinden erişildi.
- Çağlayancerit Belediyesi. (2021b). Çağlayancerit hakkında. <https://www.caglayancerit.bel.tr/>. Resmi. 5 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.caglayancerit.bel.tr/i/caglayancerit-hakkinda.html> adresinden erişildi.
- Çağlayancerit Kaymakamlığı. (2021). İlçemiz. *Çağlayancerit Kaymakamlığı*. Resmi. 7 Mayıs 2021 tarihinde <http://www.caglayancerit.gov.tr/ilcemiz-genel-tanitim> adresinden erişildi.
- Dayısoylu, K. S., Yörükoğlu, T. ve Ançel, T. (2017). Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünleri ve ilin potansiyel durumu. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 20(1)*, 80-88.
- Demirci, M. (2016). Kahramanmaraş ağızları üzerine yapılan çalışmalar. *Route Educational and Social Science Journal, 3*, 159-159. doi:10.17121/ressjournal.477
- Demirtaş, A. ve Ölker, A. (2019). Elbistan ağızından derleme sözlüğüne katkılar. XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, sunulmuş bildiri. 21 Ekim 2021 tarihinde <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AW9qaRQ2yZgeuuwFU4md> adresinden erişildi.
- Ercilasun, A. B. (1999). Ağız araştırmalarında kullanılacak transkripsiyon işaretleri. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, 9*, 43-48.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağızları: Ses bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erdem, M. (2010). Derleme Sözlüğü'nde Kahramanmaraş kelimelerinin dağılımı ve ses bilgisi özellikleri. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 115-138.

Erdem, M. D. (2008a). Anadolu ağızlarında görülen ünlü uzunlukları. *Journal of Turkish Studies, Volume 3 Issue 3(3)*, 502-562. doi:10.7827/TurkishStudies.350

Erdem, M. D. (2008b). Birincil ünlü uzunlukları ve imâle. *Journal of Turkish Studies, Volume 3 Issue 6(3)*, 251-276. doi:10.7827/TurkishStudies.461

Erdem, M. D. ve Kirik, E. (2009). Türkoğlu ağızı (Kahramanmaraş ağızları—I). *Journal of Turkish Studies*. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1056

Erdem, M. D. ve Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş ve yöresi ağızları: (Giriş-inceleme-metinler)*. İl Özel İdaresi.

Erdem, M. D. ve Kirik, E. (2012). Elbistan ağızı (Kahramanmaraş ağızları—II). *Journal of Turkish Studies, Volume 7 Issue 1(7)*, 1043-1072. doi:10.7827/TurkishStudies.3174

Gemalmaz, E. (1999). Ağız araştırmaları üzerine genellemeler. Türk Dil Kurumu (Ed.), 697 (ss. 4-13). Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, 9 Mayıs 1997, sunulmuş bildiri. Türk Dil Kurumu.

Guo, M. (2017). Ana Türkçe birincil uzun ünlülerin Sarı Uygur Türkçesindeki durumu ve ikincil ünlü uzunlukları. *MTAD/JMTS Modern Türklük Araştırmaları Dergisi /Journal of Modern Turkish Studies*, 14(1), 142-156.

Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağızları: İnceleme—Metinler—Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (1999). Ağız araştırmalarının bugünkü durumu. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* içinde (ss. 16-21). Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, 9 Mayıs 1997, sunulmuş bildiri. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2009). Mine Kılıç, Kahramanmaraş Merkez Ağızı, Kahramanmaraş, 2008, 180 s., 994452884-6. *Dil Araştırmaları*, 4(4), 153-156.

Gülseren, C. (2000). *Malatya ili ağızları: (İnceleme, metinler, sözlük ve dizinler)*. Türk Dil Kurumu.

Gülsevin, G. (2002). *Uşak ili ağızları: Dil özellikleri, metinler, sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları. <http://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/54042556.html> adresinden erişildi.

Gülsevin, G. (2009). Eski Anadolu Türkçesi ağızlarında uzun ünlüler üzerine. *Dil Araştırmaları*, 5(5), 39-56.

Gündoğdu, V. K. (2010). Tuva Türkçesindeki ünlü uzunluklarına dair. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(1), 73-80.

Güvenen, E. (2018). Derleme Sözlüğü'nden hareketle Kahramanmaraş ağızına ait bir söz varlığı denemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(4), 2260-2272.

İlhan, N. ve Yavuz, S. (2006). Karakeçililer ve Karakeçili ağızında ikincil uzun ünlüler. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 114-117.

İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi.

Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Kaya, Ö. (2017, Aralık). Çağlayancerit coğrafyası. (İ. Solak, Ed.) *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları. <https://ansiklopedi.ksu.edu.tr/Ansiklopedi2.aspx> adresinden erişildi.

Kaya, Ü. H. Ş. (2017). *Afşin ağızı (inceleme, metinler, sözlük)*. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş Merkez ilçe ağızı (ses bilgisi, metinler)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, Z. (1953). Batı Anadolu ağızlarında aslî vokal uzunlukları hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı—Belleten*, 1, 197-203.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Ligeti, L. (1942). Türkçe’de uzun vokaller. *Türkiyat Mecmuası*, 7, 82-94. doi:10.18345/tm.44931
- Nurmuhammedov, A. (2006). Kaşgarlı Mahmut’un divanında uzun ünlülerin gösterilişi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı—Belleten*, 51(2003/2), 128-138.
- Özalp, A. ve Özalp, Ö. H. (2008). *Elbistan ağızı: Çiçek köyü örneği*. Çağaloğlu, Özgü Yayınları.
- Özek, F. (2009). Arapkir/Malatya ağızında birincil uzun ünlüler. *Journal of Turkish Studies*, 4(8), 1954-1963.
- Özeren, M. (2016). Salar Türkçesinde birincil uzun ünlüler. *Dil Araştırmaları*, 10(18), 167-185.
- Özsoy, Y. D. D. N. (2010). Afşin ağızından Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü’ne katkılar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1).
- Özturan, A. (2009). *Maraş Merkez ağızı: Kelimeler, deyimler: atasözleri, duâlar, bedduâlar, tekerlemeler, ninniler*.
- Öztürk, R. (1998). *Çağlayancerit ilçesinin fizikî, beşerî ve ekonomik coğrafyası*. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Pekacar, Ç. (2000). Pamir Kırgız Türkleri ağızında aslî uzun ünlüler. *Bilig*, (14), 75-85.
- Sandal, E. K. ve Karademir, N. (2015). Kültürel özellikler açısından Kahramanmaraş ilçelerinin karşılaştırılması. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-16. doi:10.1501/Cogbil_0000000160
- Sarı, A. (2018). *XVI. yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Solak, İ. (2002). XVI. yüzyılda Maraş ve çevresinde Dulkadirli Türkmenleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (12), 109-154.
- Söylemez, F. (2008). XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Maraş’ta Türkmen aşiretleri. Mehmet Özkarcı, İlyas Gökhan, Selim Kaya (Ed.), *Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine* içinde (ss. 163-191). KSÜ Kahramanmaraş ve Yöresi Kültür Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Sümer, F. (1988). Ceridler. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (24), 3-9.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, boy teşkilatı, destanları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, H. (2016). Bursa yerli ağızlarında birincil uzun ünlüler üzerine. *Diyalektolog- Ağız Araştırmaları Dergisi*, (5), 1-7.
- Tabaklar, Ö. (1996). Türkmen Türkçesinde ünlülerin uzun okunmasını gerektiren durumlar ve eklerdeki uzun ünlüler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 42(1994), 145-155.
- Tekin, T. (1995). *Türk dillerinde birincil uzun ünlüler*. İstanbul: Simurg.
- Telli, B. (2022). Kahramanmaraş ve yöresi ağızlarının sözcük varlığı. İstanbul: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Telli, B. ve Bulduk, T. B. (2018). *Adıyaman ili ve yöresi ağızları söz varlığı*. Gazi Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). 7 Mayıs 2021 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> adresinden erişildi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1969). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Üçok, N. (1947). *Genel dilbilim: Lengüistik*. Ankara Üniversitesi Yayınları.

Yakar, S. (2012). Dulkadir Beyliği'ni oluşturan Türkmen boyları ve Cerid Türkmenleri. C. Kabakçı ve S. Yakar (Ed.), (C. 2, ss. 351-368). Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, sunulmuş bildiri, Kahramanmaraş Belediyesi. <file:///C:/Users/esrakirik/Zotero/storage/VBUV6BJQ/Dulkadir%20Beyli%C4%9Fi%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1.pdf> adresinden erişildi.

Yapalak, A. (1985). *Yapalak-Ekinözü ağızı (ses ve şekil bilgisi)*. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yavuz, S. (2013). *Adıyaman ili ve yöresi ağızları*. Turkish Studies Yayınları.